
Het post-koloniaal imperialisme

Mark Vandepitte
Pol De Vos
Freddy Merckx
Dirk Van Duppen

"Vrije wereldhandel is een ander woord, een veel mooier woord voor de logica van de winst. De vrijheid is er voor de rijken, voor hun afzetmarkten en hun goedkope arbeidskrachten. De boeren en boerinnen in het Zuiden betalen de prijs voor die vrijheid. Als door het spel van vraag en aanbod de koffieprijs ineens stort. Als door de import van goedkoop voedsel niemand nog mais bij hen koopt. Als deurwaarder IMF beslag legt op het geld voor onderwijs en gezondheidszorg om de buitenlandse schuld af te betalen. Waar de vrije markt begint, eindigt de logica van noden en behoeften."

Oxfam Wereldwinkels (1)

De mythe van de 'ontwikkeling'.

"Meer dan de helft van de wereldbevolking leeft in bijna rampzalige omstandigheden. Hun economisch leven is primitief en stagneert. Hun armoede is een handicap en een bedreiging, zowel voor henzelf als voor de meer voorspoedige streken. Ik geloof dat we de vredelievende volkeren (...) onze technologische kennis moeten aanbieden, om hen te helpen hun streven naar een beter leven te realiseren. En, in samenwerking met andere naties, moeten we investeringen van kapitaal aanmoedigen in streken die ontwikkeling nodig hebben." (2)

Met deze woorden onderbouwde Harry Truman, toenmalig president van de Verenigde Staten, in 1949 zijn *mythe van de ontwikkeling*: indien de 'onder-

ontwikkelde' landen enkele kenmerken van de rijkere landen zouden overnemen - o.a. moderne wetenschap, technische kennis, industrialisering, democratie - dan zouden ze na verloop van tijd hetzelfde welvaartspeil kunnen bereiken als de 'ontwikkelde' landen (3). De tijd heeft deze mythe inmiddels ontmaskerd als een groteske grap. Terwijl de naoorlogse periode gekenmerkt werd door een economische 'boom', namen armoede en 'onderontwikkeling' toe en werd de kloof tussen rijk en arm steeds groter.

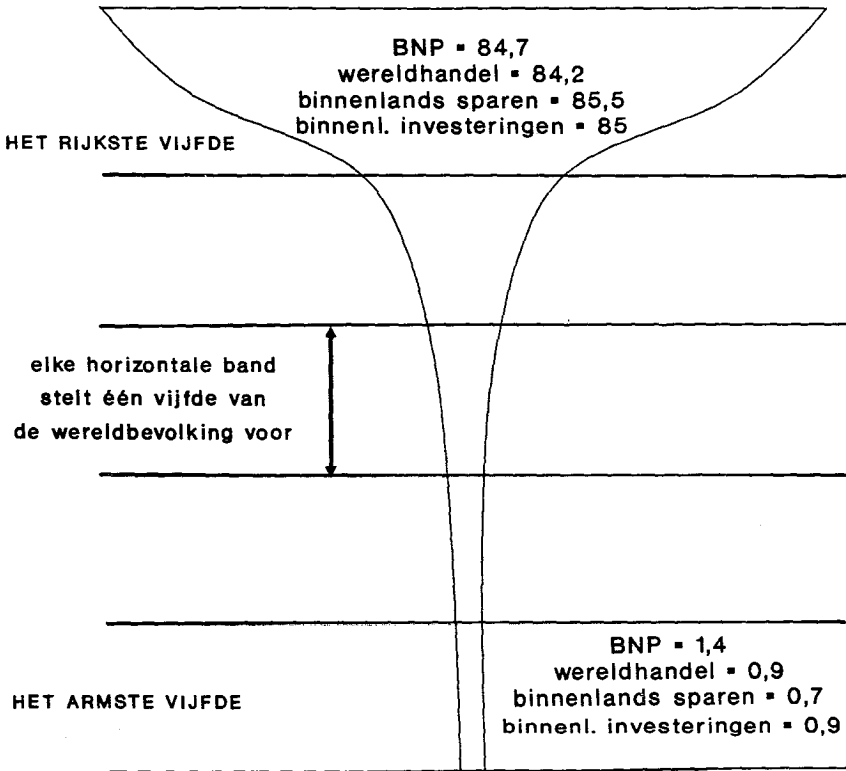
De feiten zijn genoegzaam bekend. Het miljard rijkste aardbewoners bezit 150 maal meer dan het miljard armsten. Deze 20% rijksten (dit vertegenwoordigt ongeveer de bevolking van de OESO-landen of het rijke Noorden) beschikken over 85% van het Bruto Wereldprodukt, de 20% armsten moeten het doen met amper 1,4 % (cfr. fig. 1.1). De inkomensongelijkheid tussen de 20 % rijkste landen en de 20% armste landen is gedurende de laatste 30 jaar nog verdubbeld (cfr. fig. 1.2) en dit cijfer houdt nog geen rekening met de grote ongelijkheid binnen die landen zelf. In 1989 had de wereld (in US \$) 157 miljardairs, zo'n 2 miljoen miljonairs en 100 miljoen daklozen. Elk jaar sterven 14 miljoen kinderen vóór ze de leeftijd van 5 jaar bereiken. In 1990 werden meer dan 100 miljoen mensen getroffen door hongersnood. Amerikanen besteden elk jaar 5 miljard dollar aan speciale diëten om hun calorieënconsumptie omlaag te krijgen, terwijl 400 miljoen mensen op de wereld totaal ondervoed zijn (4). Sedert 1970 is de groep van allerarmste landen steeds groter geworden; niet één van die landen is erin geslaagd de cirkel van ellende te verlaten (5). Kortom, de ontwikkelingsmythe is niets anders dan een wrede parodie die moet dienen om de gigantische en groeiende kloof tussen Noord en Zuid te verdoezelen.

Deze mythe van de ontwikkeling werd onderbouwd met allerlei 'ontwikkelingstheorieën', waarin het aspect van de uitbuiting en de internationale afhankelijkheid werd verzwegen en uit de weg gegaan. De belangrijkste theorie is die van de evolutie in etappes. Deze theorie werd het duidelijkst verwoord door Rostow in *The stages of economic growth* uit 1962 (6): Elke maatschappij doorloopt achtereenvolgens vijf stadia. Het oorspronkelijk stadium van elke maatschappij is dat van onderontwikkeling. Daarna volgen de stadia elkaar op, met als beslissend stadium dat van de (industriële) take-off. Het eindpunt is het stadium van de massaconsumptie (7). Deze theorie wou een antwoord zijn op Marx. De ondertitel van Rostows boek luidt trouwens: *A Non-Communist Manifesto*. Het doel was: ontwikkeling om revolutie te voorkomen. Deze ideeën werden regeringsdoctrine met het aantreden van president Kennedy (8). De theorie houdt geen rekening met de geschiedenis van de zogenaamd 'onder-

Figuur 1.1. De kloof tussen Noord en Zuid in cijfers

Rijkdom en armoede in de Wereld

Verdeling van de economische activiteit
in 1991 (in % van het wereldtotaal).

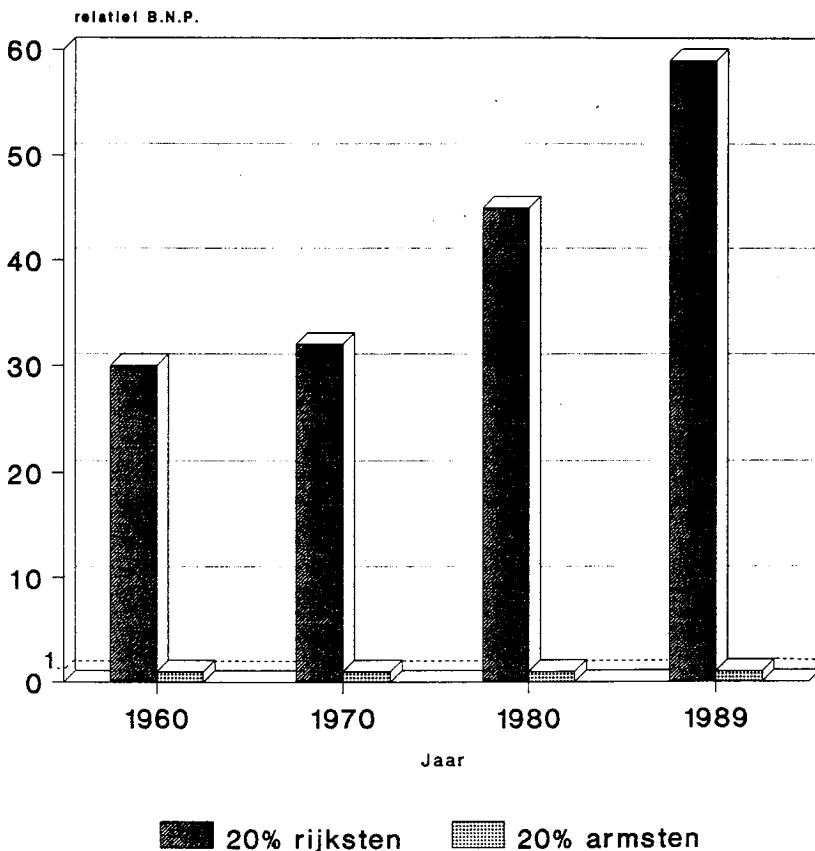

Rijkdom en armoede in de wereld. Verdeling van de economische activiteit in 1991 (in % van het wereldtotaal).

Bron: United Nations Development Program, Human Development Report 1994, p. 67

Figuur 1.2. De kloof groeit

Relatieve grootte van het BNP van de 20% rijkste landen als veelvoud van het BNP van de 20% armste landen, 1960 tot 1989

Relatieve grootte van het BNP van de 20% rijkste landen als veelvoud van het BNP van de 20% armste landen, 1960 tot 1989.

Bron: United Nations Development Program, Human Development Report 1994, p. 38

ontwikkelde' landen en met de machtsverhoudingen waaraan deze landen onderworpen zijn. Meer concreet verdoezelt men de brutale en ingrijpende transformatie vanwege het kolonialisme of imperialisme en vergeet men dat die landen helemaal niet onderontwikkeld waren vooraleer ze met het Westen te doen hadden (9). Bovendien kan deze theorie niet verklaren waarom landen vandaag verpauperen en wegzinken in een spiraal van ellende.

Een tweede theorie geeft een demografische verklaring die teruggaat op Malthus. De economische groei kan onmogelijk de exponentieel toenemende bevolking bijhouden, waardoor landen wegzinken in een neerwaartse spiraal (10). Hoofdoorzaak van de armoede is dus de bevolkingsaan groei: "Ze zijn met te veel, meneer." Deze theorie hapert methodologisch en is in flagrante tegenspraak met de feiten. Groot Brittannië en Duitsland bijvoorbeeld kenden tussen 1870 en 1910 een bevolkingsgroei van 58 % en konden zich desondanks probleemloos 'ontwikkelen', terwijl Indië - met een toename van slechts 19% - in dezelfde periode 'onderontwikkeld' bleef. Daarnaast zijn heel wat gebieden in het Zuiden vandaag onderbevolkt en zijn er landen met een zeer lage bevolkingsgroei - bijvoorbeeld Gabon met een cijfer van 0,5 % per jaar - die zich desondanks niet weten te 'ontwikkelen'. Dit alles betekent niet dat men voor strategieën in het Zuiden geen rekening zou moeten houden met het bevolkingsvraagstuk, het betekent wel dat de demografie de 'onderontwikkeling' niet verklaart (11).

Een derde theorie houdt het bij 'de vicieuze cirkel van armoede': "De Derde Wereld blijft arm omdat de Derde Wereld arm is." Het Zuiden produceert weinig rijkdom en kan daarom niet investeren in zijn toekomst (12). Uiteraard kan deze theorie niet verklaren hoe de actuele 'ontwikkelde' landen dan wel uit deze cirkel geraakt zijn. Deze redenering gaat gedeeltelijk op voor bepaalde gebieden die uitgesloten blijven uit het economisch wereldsysteem, maar het klopt niet dat 'arme' landen uit het Zuiden geen rijkdom of surplus produceren. Het probleem is dat slechts een klein deel van dit surplus ter plaatse wordt geïnvesteerd en aan de bevolking ten goede komt. En de belangrijkste redenen hiervoor liggen in de erfenis van het verleden en in de internationale machtsverhoudingen (13).

Deze theorieën worden nog aangevuld met een aantal deelverklaringen die door grote officiële instellingen worden gelanceerd en die dagelijks al dan niet openlijk door de media worden gesuggereerd. Deze verklaringen leven onderhuids heel sterk bij de doorsneebevolking. Eén zo'n verklaring is dat de onderontwikkeling het gevolg is van technologische en wetenschappelijke achterlijkheid. Een andere heel populaire verklaring is de te grote staatsinmenging of de

planeconomie. Verder scoren ook burgeroorlogen en rampen vrij hoog als simpele verklaring voor de grote miserie. Ten slotte zijn er nog de beweringen dat armoede het gevolg is van corrupte leiders, van de luiheid van de bevolking of zelfs van de 'cowboy'-mentaliteit van de inwoners (cfr. 'krijgsheren').

Ook vandaag kan men bijvoorbeeld in teksten van de Wereldbank over 'de armoede in Afrika' volgende opsomming terugvinden: "Het misschien grootste obstakel voor volgehouden ontwikkeling is de voortdurende politieke onzekerheid. (...) In zijn meest extreme vormen is dit uitgelopen op burgeroorlogen die hele delen van het continent hebben verwoest en blijven verwoesten. In meer goedaardige situaties is die onzekerheid te zien in gecentraliseerde regimes die zich vaak belangrijke staatsmiddelen toeëigenen voor militaire uitgaven om de stabiliteit te garanderen. (...) Een andere groep van belangrijke verklaringen kunnen samengebracht worden onder de noemer van een slechte economische politiek van de regeringen. Slechte economische maatregelen (...), inefficiënte staatsdistributiesystemen en lage productieprijzen voor de landbouwproductie. (...) Inefficiënte institutionele structuren, en het aangaan van een veel te zware buitenlandse schuld, die de capaciteiten van de regeringen ondermijnt om sociale ontwikkelingsprogramma's te financieren. Een derde groep van factoren heeft te maken met de beperkte natuurlijke rijkdommen en markten, ervan uitgaande dat de grenzen van de Afrikaanse landen niet zomaar hertekend kunnen worden... Ten vierde zijn er de sociale en culturele aspecten: veel armen in Afrika kiezen ervoor méér kinderen te hebben dan ze fysiek kunnen voeden, onderwijzen en van goede gezondheidszorg voorzien." (14)

In al deze verklaringen worden oorzaak en gevolg dikwijls door elkaar gehaald. Maar vooral wordt de historische en systematische plundering of uitsluiting door het Noorden volledig uit het gezichtsveld verwijderd. De onderontwikkeling hebben de Derde-Wereldlanden m.a.w. aan zichzelf te danken. Zo wordt het geweten gesust en wordt de Derde-Wereldproblematiek gekanaliseerd in de sfeer van medelijden en onverschilligheid.

Het kapitalistisch wereldsysteem.

Al deze theorieën of verklaringen schieten tekort, juist omdat ze de essentie buiten beschouwing laten. De groeiende kloof tussen Noord en Zuid kan enkel

---

verklaard worden als ze gesitueerd wordt in de historische maatschappijformatie waarvan ze deel uitmaakt en waarvan ze de noodzakelijke uitdrukking is. Meer concreet moeten we de onderontwikkeling situeren in het historisch kapitalisme. De essentie van deze maatschappijformatie is de creatie van meerwaarde of kapitaalaccumulatie. Deze meerwaarde wordt verkregen door arbeiders meer te laten werken dan nodig is voor hun onderhoud (hun loon). De vruchten van deze surplusarbeid worden toegeëigend en geaccumuleerd door de kapitaalbezitter in wiens dienst ze werken. Dit is wat Marx onder uitbuiting verstaat (15). Deze produktiewijze brak voor het eerst door in Engeland. Ze bracht een gigantische dynamiek op gang: de kapitaalaccumulatie botst namelijk voortdurend op grenzen die ze moet zien te overwinnen door bijvoorbeeld nieuwe sectoren, nieuwe afzetmarkten enz. Gaandeweg zou het kapitaal de hele planeet veroveren en meesleuren in zijn accumulatie-drijf. Het kapitalisme groeide uit tot een wereldsysteem. Het centrum van deze dynamiek ontwikkelde zich aanvankelijk in West-Europa, de VS en later in Japan. Deze regio's verwierven daardoor een beslissende voorsprong op de rest van de wereld. Wat zich aanvankelijk op het niveau van een bedrijf afspeelde, de uitbuiting van de arbeiders door de kapitalist, kreeg na verloop van tijd mondiale proporties: de uitbuiting van de perifere gebieden door het kapitalistische centrum.

In zijn boek *Imperialisme als hoogste stadium van het kapitalisme* analyseerde Lenin de verdeling van het spoorwegnet in de wereld als een maatstaf voor de onderontwikkeling van de koloniën ter ontwikkeling van het moederland. Zo schreef hij in 1916: "De spoorwegen zijn het produkt van de steenkool- en ijzerindustrie, de belangrijkste takken van de kapitalistische industrie, het produkt en tegelijkertijd de aanschouwelijkste graadmeter van de ontwikkeling van de wereldhandel en van de burgerlijk-democratische beschaving. (...) De aanleg van spoorwegen lijkt een eenvoudige, natuurlijke, democratische, culturele, beschaving-bevorderende onderneming - en is dit ook in de ogen van kleinburgerlijke filisters en van burgerlijke professoren, die betaald worden om de kapitalistische slavernij mooi te praten. In werkelijkheid hebben de kapitalistische banden, waardoor deze ondernemingen duizendvoudig met de particuliere eigendom van de produktiemiddelen als zodanig verstrengeld zijn, de aanleg van spoorwegen gemaakt tot een werktuig ter onderdrukking van een miljard mensen (in de koloniën en de half koloniën), d.w.z. van meer dan de helft van de wereldbevolking in de onafhankelijke landen en van de loonslaven van het kapitalisme in de 'beschaafde' landen. Het kapitalisme is uitgegroeid tot een wereldstelsel, waarbij de

overgrote meerderheid van de wereldbevolking door een handvol 'ontwikkelde' landen koloniaal onderdrukt en financieel gewurgd wordt." (16)

Een halve eeuw later bevestigen twee prominente geschiedkundigen uit de Derde Wereld de analyse van Lenin. In 1970 besluit Eduardo Galeano in *De aderlating van een continent* over Latijns-Amerika: "De spoorwegen vormden ook een essentieel onderdeel van de ijzeren kooi van afhankelijkheid: midden in de bloeitijd van het monopoliekapitalisme breidden zij de imperialistische invloed uit naar de achterhoede van de koloniale economieën. De spoorwegen vormden niet een net dat bestemd was om de verschillende streken in het binnenland met elkaar te verbinden, maar ze verbonden de productiecentra met de havens. Het ziet er nog steeds uit als een tekening van een hand met gespreide vingers: op deze manier verhinderen de spoorwegen, die zo vaak toegejuicht zijn als koplopers van de vooruitgang, de vorming en ontwikkeling van de binnenlandse markt. De welvaartspolen die bloeiden om te voldoen aan de Europese metaal- en voedselbehoeften, hadden geen banden met elkaar: de baleinen van de waaier kwamen aan de overkant van de zee bij elkaar." (17)

En in 1972 schreef Walter Rodney in *How Europe underdeveloped Africa*: "De combinatie van onderdrukt, uitgebuit en geminacht te zijn wordt nog het best geïllustreerd door het patroon van de economisch infrastructuur van de Afrikaanse kolonies: namelijk, haar wegen en spoorwegen. Dit patroon had een duidelijke geografische distributie overeenkomstig de behoefte om bepaalde regio's toegankelijk te maken voor import-export activiteiten. Waar er geen exportmogelijkheid voorhanden was, waren ook de wegen en spoorwegen afwezig. De enige uitzondering waren de wegen en spoorwegen die gebouwd werden om troepen te vervoeren en zo verovering en onderdrukking te vergemakkelijken." (18)

Deze kapitaalsdynamiek bracht inderdaad een scherpe *polarisatie* tot stand tussen het hart van de kapitaalaccumulatie (het centrum) en de randgebieden (de periferie). Er is immers geen meerwaarde zonder uitbuiting. De accumulatie van kapitaal gebeurt ten koste van het arbeidsloon; hoe zwakker men staat, hoe groter de uitbuiting is die men ondergaat. Bovendien wedijveren ondernemingen en staten met elkaar om de grootste mogelijke kapitaalaccumulatie of winst. Het eigene van elke competitie is dat slechts enkele kunnen winnen en dat vele andere moeten verliezen; de zwakste regio's en sectoren worden verpletterd door de sterkste. Het valt dan ook niet te verwonderen dat in de perifere regio's de

---

hardste klappen vielen: daar heerst de grootste uitbuitingsgraad en daar staat men het zwakst in de concurrentiestrijd. Deze realiteit is geen historisch toeval, maar behoort integendeel tot de essentie van het kapitalisme. De uitbuiting en de concurrentie waarop de mondiale polarisatie is gebaseerd, zijn namelijk essentiële en onmisbare factoren voor het kapitalisme. Zonder uitbuiting en uitschakeling via concurrentie stort het kapitalisme ogenblikkelijk in elkaar. Het kapitaal produceert dus *noodzakelijkerwijze* armoede en onderontwikkeling. De kloof tussen Noord en Zuid is een onvermijdelijk kenmerk, dat telkens opnieuw moet worden gereproduceerd wil het systeem overleven. Imperialisme is m.a.w. geen voorbijgaande fase van het kapitalisme, maar een noodzakelijk en permanent kenmerk (19). Meteen wordt ook duidelijk waarom alle ontwikkelingsstrategieën wel moesten mislukken en waarom de achterstand van het Zuiden steeds groter werd en wordt. Zolang een land zich binnen de krijtlijnen van het wereldsysteem moet bewegen, kan er van autonome produktie, laat staan van 'ontwikkeling' geen sprake zijn. Rusland en China hebben de feodaliteit definitief achter zich kunnen laten en hebben zich pas duurzaam kunnen ontwikkelen na een revolutie die komaf maakte met de imperialistische penetratie op hun grondgebied (20).

In het volgende schema hebben we de verschillende aspecten van de strategie van het imperialisme samengezet. Vooreerst is er de *onderwerping*. Het kapitaal onderwerpt zo veel mogelijk alles en iedereen aan zichzelf. Het creëert voor het Zuiden een structuur van algehele *afhankelijkheid*. De 'ontwikkeling' van elke regio of sector wordt afhankelijk en ondergeschikt aan het kapitaal. Samen met deze onderwerping volgt een ingrijpende *transformatie* of assimilatie aan het centrum. Voor het Zuiden komt dit neer op *onderontwikkeling*. Alles en iedereen die niet bruikbaar is voor de accumulatie wordt afgestoten of uitgesloten - de massa's werklozen of, op wereldschaal, grote delen van het Afrikaanse continent -, alles en iedereen die kan opbrengen, wordt geïnstrumentaliseerd om optimaal meerwaarde voort te brengen. De organische kern, het centrum, domineert en instrumentaliseert de zwakke regio's, de periferie. De onderontwikkelde regio's zijn op den duur niet meer dan aanhangsels van de dominante 'ontwikkelde' economie (21). De twee strategieën versterken elkaar: enerzijds drijft de groeiende afhankelijkheid zwakke landen verder in onderontwikkeling; anderzijds maakt deze verzwakking hen kwetsbaarder en vergroot ze de afhankelijkheid t.o.v. het centrum. Zo is de cirkel rond (pijl op het schema). Historisch kwam deze kapitaaldynamiek op gang in de periode na de veroveringstochten van Columbus (22). In wat volgt, wordt dit schema meer in detail uitgewerkt.

TABEL 1.1.

KAPITAAL- ACCUMULATIE	KOLONISATIE	POST-KOLONIAAL IMPERIALISME
	ECONOMISCH	* controle over de produktie en de handel
POLITIEK- SOCIAAL	* rechtstreeks bestuur of collaboratie * geografische herkenning * vernietiging van - lokale culturen - sociale structuren	* stromannen - schijn democratie * internationale instellingen * "ontwikkelingshulp"
IDEOLOGISCH	* kolonisatie = "beschavingmissie" = "evangelisatie"	* massacommunicatie vanuit het noorden * desinformatie
MILITAIR	* verovering en bezetting van gebieden * genocide	* interventie; LIC-strategie * embargo
EXCLUSIE	* uitschakelen van de lokale produktie en handel	* afkoppelen van regio's en sectoren: desindustrialisering, werkloosheid, plattelandsvlucht...
SUPERWINSTEN	* slavenarbeid gericht op export	* rechtstreekse uitbuiting: lage lonen, lage produktiekosten * ongelijke ruil
ROOF	* roof van edelstenen, goud en grondstoffen	* kapitaalvlucht * schuldenspiraal
TRANSFORMATIE	<p style="text-align: center;">ONDERONTWIKKELING</p> <p style="text-align: center;">AFHANKELIJKHEID</p> <p style="text-align: center;">+VERSTERKENDE FACTOREN+</p>	

De kolonisatie.

De koloniale periode is wellicht de bloedigste en meest ingrijpende periode uit de wereldgeschiedenis. De kolonisatie heeft zeer diepe sporen nagelaten en het is niet overdreven om de vroegere kolonies als 'post-catastrofale samenlevingen' te bestempelen (23). De koloniale beschavingsmissie was in de meeste gebieden één gigantisch vernietigingsproces. In veel gevallen werd de autochtone bevolking massaal uitgeroeid door moord, ontreddeering of ziekten. Zo schrijft Eduardo Galeano in *De aderlating van een continent* dat er in Latijns-Amerika in totaal tussen de 70 en 90 miljoen Azteken, Inca's en Maya's waren toen de buitenlandse veroveraars aan de horizon verschenen. Maar "anderhalve eeuw later was dat aantal teruggelopen tot slechts 3,5 miljoen" (24).

Sociale structuren, lokale gewoonten en culturele gebruiken werden grondig aangetast of vernietigd. In Belgisch-Congo bijvoorbeeld werd "de inschakeling van de Afrikaanse arbeidskracht in het internationaal kapitalistisch systeem minstens tot 1945 hoofdzakelijk verzekerd door het gebruik van geweld. De gedwongen rekrutering van mijnwerkers en plukkers van palmnoten was schering en inslag. Het aantal tewerkgestelde zwarten evolueerde van 47.000 in 1917 tot 543.957 in 1939." (25) Geografische grenzen werden kunstmatig getrokken met het oog op het koloniale moederland of als gevolg van de concurrentie tussen de verschillende koloniale mogendheden. Verschillende etnische groepen werden tegen elkaar uitgespeeld. In dat opzicht oogst men nu in Ruanda en Burundi wat toen werd gezaaid. De oorspronkelijke economie werd totaal ontwricht en afgestemd op de metropolen: monoculturen werden ontwikkeld en de landen waren niet langer zelfbedruipend voor hun voedselvoorziening.

De meeste post-kolonies bleven vazalstaten van het Westen. Totaal verzwakt zaten de meeste perifere landen geklemd in een wurgend keurslijf van afhankelijkheid. De beslissende kloof was geslagen, de hardnekkige patronen van dominantie zaten duurzaam ingebakken in het systeem. Tijdens en na de dekolonisatie werden oppositionele volksbewegingen en niet-westers gezinde politici brutaal uitgeschakeld. Ook toen speelden de Verenigde Naties daarin een rol.

In dit verband verwees Che Guevara in zijn toespraak tot de 19de vergadering van de Verenigde Naties op 11 december 1964 naar de moord op Lumumba in (ex-)Belgisch Congo: "Hoe kunnen we de manier vergeten waarop de hoop werd verraden die Patrice Lumumba stelde in

de Verenigde Naties? Hoe is het mogelijk dat we de manipulatie zouden vergeten bij de bezetting van dat land door de troepen van de Verenigde Naties, onder wiens auspiciën de moordenaars van deze grote Afrikaanse patriot straffeloos hun gang konden gaan? Hoe kunnen we vergeten, heren afgevaardigden, dat Moise Tshombe de autoriteit van de Verenigde Naties naast zich neerlegde toen hij de secessie van Katanga begon met Belgische steun? En hoe goed te praten, hoe uitleggen, dat aan het einde van de hele actie van de Verenigde Naties, Tshombe, ontzet uit Katanga, terugkeert als heer en meester van Congo? Wie kan de trieste rol ontkennen die de imperialisten oplegden aan de Verenigde Naties? Men organiseerde grote mobilisaties om de secessie van Katanga te verhinderen, en vandaag is Tshombe aan de macht en zijn de rijkdommen van Congo in handen van de imperialisten." (26)

In 1985 werd in Frankrijk door Médecins Sans Frontières de 'think tank' Liberté Sans Frontières opgericht. Haar basiswerk *Tiers Mondes: Controverses et Réalités* (27) synthetiseert de ideologie van het anti-tiersmondisme. Eén van de stellingen in dit boek is het historisch ontkennen van de gevolgen van de koloniale periode: "De eerste kolonisatie had dikwijls zeer negatieve aspecten in zich, met de zwarte slavenhandel en de genocide in de Amerika's. (...) Nochtans is haar impact te relativieren. (...) Menselijk gesproken schandelijk en niet tolereerbaar, maar economisch gesproken schijnt de slavenhandel geen cruciale rol gespeeld te hebben voor de toestand waarin Afrika zich bevindt." (28) "De Europese aanwezigheid heeft inderdaad de leefwijze op het Afrikaanse continent gewijzigd, maar men kan niet zeggen dat ze de eventueel ontluikende industrieën heeft geblokkeerd, want dit continent, geïsoleerd en verbrokkeld, is zelf afzijdig gebleven van een begin van toepassing van industriële of landbouwkundige technieken." (29) "Feitelijk heeft de industrialisatie van het Westen een dynamisme doen ontstaan in het scheppen van rijkdommen in het Westen die de autochtone bevolking van de Derde Wereld niet heeft kunnen raken... De kolonisatie kan echter niet verantwoordelijk worden gehouden voor dit verschil in ontwikkelingsniveau, zelfs al zijn haar methoden soms echt choquerend geweest. (...) De onderontwikkeling, die voor een deel haar oorsprong vindt in de brutale confrontatie van de kolonies met het Europa van de 19de eeuw, is er nochtans niet het gevolg van. Net zo min als de economische ontwikkeling van het Westen aan de kolonisatie zou te wijten zijn." (30)

Ook andere auteurs proberen de impact van deze periode te minimaliseren en stellen dat de kolonisatie economisch niet belangrijk was voor de industriële ontwikkeling in Europa (31).

Wij gaan ervan uit dat de imperialistische uitbuiting van de kolonies een belangrijke en zelfs noodzakelijke bijdrage was voor de kapitalistische accumulatie in het centrum (32). Zo stelde Cecil Rhodes, de belangrijkste Britse imperialist en grondlegger van het apartheidsysteem in Zuid-Afrika en Rhodesië, in 1895: "Om de veertig miljoen inwoners van het Verenigd Koninkrijk voor een moordende burgeroorlog te behoeden, moeten wij, koloniale politici, nieuwe landen ontsluiten die ons bevolkingsoverschot kunnen opnemen, en nieuwe afzetgebieden scheppen voor de waren die in onze fabrieken en mijnen geproduceerd worden. Het imperium, heb ik altijd gezegd, is een kwestie van de maat. Wanneer U geen burgeroorlog wilt, moet U imperialisten worden." (33)

Ook Lambot, vlak voor de Tweede Wereldoorlog één van de hoogste verantwoordelijken van de socialistische vakbond in België, verdedigde op een studiedag over 'Syndicalisme en oorlog' op 25 februari 1940: "Was dat trouwens niet één der doeleinden van Leopold II, toen hij aan zijn land dit waarlijk koninklijk geschenk deed: de grenzen van het overbevolkte kleine land vergroten, het onmetelijke nieuwe hulpbronnen verschaffen. (...) De ontginning van Congo zal, veel beter dan de belastingen en de bezuinigingen, in staat zijn morgen al de verwoestingen van de oorlog te herstellen." (34)

Voor de kolonies zelf betekende deze 'oplossing' een aderlating en een vernietigende kaalslag. Voordat de koloniatoren aankwamen, hadden deze gebieden vaak een hoge beschavingsgraad, een verfijnde cultuur, een geïntegreerde economische structuur enz. Ze waren helemaal niet 'onderontwikkeld', zoals vanuit een eurocentrische visie meestal wordt aangenomen (35). Door de kolonisatie werden deze gebieden tot een puinhoop herleid. De situatie van de getroffen gebieden vóór de kolonisatie had nauwelijks iets te maken met de situatie erna; de schade was in de meeste gevallen onherstelbaar. Kortom, onderontwikkeling is al bij al geen oorspronkelijk (traditioneel) of pre-koloniaal kenmerk, maar integendeel het gevolg van een permanente strategie van het tijdperk vanaf de kolonisatie (36).

Het post-koloniaal imperialisme.

De kolonisatie sloeg de Noord-Zuidkloof. Maar daarmee kan de *huidige* diepte van deze kloof niet volledig verklaard worden. Daarvoor moeten wij onderzoeken hoe het actuele wereldsysteem deze achterstand fixeert en vergroot. In de postkoloniale periode na de Tweede Wereldoorlog werd alles in het werk gesteld om het alzo ontstane wereldsysteem te bestendigen en zelfs te versterken. Dat was trouwens noodzakelijk. Zoals hierboven aangeduid kan het kapitalisme als

wereldsysteem slechts overleven op voorwaarde dat de hiërarchie tussen centrum en periferie bestendig wordt gereproduceerd. Deze postkoloniale imperialistische strategie vertoont globaal dezelfde kenmerken als de kolonisatie (zie schema): perifere regio's worden onderworpen aan het centrum en hun economieën worden geassimileerd, d.w.z. afgestemd op de accumulatie van het centrum.

Onderwerping.

De koloniale periode werd gekenmerkt door een permanente (militaire) bezetting van enorm uitgestrekte territoria. Dat was niet alleen zeer duur, het begon ook te veel mensenlevens te kosten. Bovendien was het niet langer echt noodzakelijk. Reeds vóór de Tweede Wereldoorlog leek de dominantie van hele continenten door kapitaalsinvestering, handelsakkoorden, wisselkoersregulaties, politieke hegemonie enz. rendabeler te zijn dan een permanente koloniale bezettingsmacht. Dat wil echter niet zeggen dat er geen *militaire* strategie meer was, integendeel. Zonodig werd een 'klassieke' oorlogvoering en bezetting overwogen (Korea, Vietnam). De oorlogvoering van het Westen werd ook meer en meer uitgebreid met een breed gamma van nieuwe activiteiten: snelle interventies werden uitgevoerd (Grenada, Irak, Panama), staatsgrepen werden opgezet of ondersteund (Chili, Guatemala), lokale militairen en doodseskaders werden opgeleid door westerse instructeurs en begeleid door adviseurs (Haïti, El Salvador), contrarevolutionaire groepen kregen legale en illegale steun (Angola, Mozambique, Nicaragua), wapenleveringen aan perifere landen werden gevoelig opgedreven, er werd een speciale 'low intensity conflict'-strategie ontworpen om guerrillagroepen uit te roeien (El Salvador, Peru, Filipijnen) enz. (37) Ook het opleggen van een embargo of een economische blokkade (Vietnam, Nicaragua, Cuba, Irak) hoort in deze opsomming thuis. Sedert de voormalige Sovjetunie in het westers kamp zit, tracht men deze interventies te camoufleren d.m.v. humanitaire acties onder VN-vlag (Somalië, Haïti). Zoals deze beschrijving duidelijk maakt, bleef de militaire aanwezigheid en betrokkenheid dus belangrijk én essentieel.

Een tweede luik van de imperialistische strategie is de neokoloniale *politiek*. Zoals hierboven reeds aangestipt, heeft het westen tijdens en na de dekolonisatie overal geprobeerd zijn 'mannetjes' te installeren. Overal waar nuttig werd een handje toegestoken om de politieke of militaire oppositie uit te schakelen. Zo ontstond in veel Derde-Wereldlanden een autoritair regime dat, indien mogelijk, wordt gecamoufleerd door een democratische façade: een parlementaire demo-

---

cratie naar westers model, een meerpartijensysteem, verkiezingen en een zekere vrijheid van meningsuiting. Voorwaarde is dat deze 'burgerregeringen' de afhankelijkheidsrelaties en de onderwerping aan het wereldsysteem intact laten. Soms worden zelfs populistische volksbewegingen getolereerd of ondersteund, zolang ze de bevolking niet organiseren als een anti-imperialistische kracht (Argentinië). Maar men kan de façade niet altijd hoog houden. Soms functioneren de ingebouwde sociale ventielen niet voldoende en zien we het naakte type van de kapitalistische dictatuur (Somoza in Nicaragua, de Tonton Macoutes in Haïti, Pinochet in Chili, Mobutu in Zaïre) (38). Bovendien, indien landen het wagen zich autonoom te ontwikkelen (Egypte onder Nasser), of zich als onafhankelijke regionale grootmacht dreigen te manifesteren (Irak), worden ze direct ter orde geroepen. Regeringsleiders die een te eigenzinnige koers varen, riskeren zeer snel een staatsgreep (Chili, Haïti) of worden desnoods zelfs ontvoerd (Panama). Kortom, de politieke machtsuitoefening gebeurt niet meer uitsluitend op een directe manier zoals tijdens de kolonisatie, maar ook en vooral op een indirecte wijze. Om de neokoloniale politieke strategie te doen slagen, poogt het internationaal kapitaal daarenboven zoveel mogelijk bestaande instellingen in te schakelen, met name de internationale instellingen (VN) en de gouvernementele en niet-gouvernementele 'ontwikkelings'-organisaties. Sinds het einde van de Koude Oorlog slaagt het Westen erin de imperialistische strategie te verstoppen onder de VN-vlag.

Een derde luik van de strategie behelst de *ideologische* oorlogvoering. Deze bewustzijnsoorlog wordt vooral gevoerd via de media: via wat Unicef 'de communicatie-revolutie' noemt (39), slaagt het imperialisme er vandaag in om de feiten te verbergen. Er ontstaat een spanning tussen werkelijkheid en beeldvorming over de Derde-Wereldproblematiek die niet moet onderdoen voor wat we gekend hebben tijdens de meest brutale koloniale periodes. Chomsky stelt het wereldsysteem van de media voor als een machine die feiten filtert (40). De berichtgeving van vele feiten wordt afgeremd, enkele geselecteerde feiten worden in aanmerking genomen en tot evenementen omgevormd (41).

De media zijn een industrie en hun bezit is steeds meer geconcentreerd in handen van enkele privé-monopolies. Drie vierde van de aandelen van ABC, NBC en CBS (de drie grote Amerikaanse TV-stations) is in handen van de bankwereld, waaronder de Chase Manhattan Bank, de Citybank, de Bank of America en de Morgan Guaranty Trust. Acht informatieboodschappen op tien die over de wereld circuleren, komen van één van de vier grote nieuwsagentschappen: Reuter, AFP, UPI en AP. Ook de invloed van de adverteerders op de

inhoud van radio- en TV-programma's is niet te onderschatten. De inhoud van nieuwsuitzendingen moet vaak gespaard blijven van kritiek op grote sponsors, lees multinationals (42).

Wie beslist waarover de media vandaag zullen spreken? Wie bezorgt aan de journalisten hun grondstoffen? Steeds dezelfde bronnen: de regering, de administraties, de ondernemingen. Dit establishment produceert elke dag een kant-en-klare informatiestroom: persconferenties, documentatiemappen, commissierapporten, interviews en de transcripties ervan, balansen, recepties, en ook duizenden telefoontjes. Alleen al in de VS werken méér dan 150.000 personen voor de 'communicatie' van de grote ondernemingen, de patronale federaties, de lobby's en handelskamers. Het TV-beeld is niet de werkelijkheid, maar een interpretatie van de werkelijkheid. Men zegt dat de ideologie een rol speelt in de 'geëngageerde pers', maar niet in de 'neutrale pers'. We zouden een fenomeen van snelle depolitisatie van de pers meemaken, om terug te keren naar de hoofddimensie van de journalistiek: de informatie. Maar dat is een complete illusie. De 'gedepolitiseerde' pers informeerde ons over 'het Timisoara-slagveld-van-de-Securitate' en de 'Golffoorlog-voor-het-internationaal-recht'.

Het vierde luik is de *economische* strategie. Die bestaat erin de economische dominantie uit het koloniaal tijdperk te reproduceren en zo mogelijk te versterken. We behandelen vier niveaus.

1° Op het niveau van de productie wordt deze dominantie vooral uitgeoefend via de multinationale ondernemingen (MNO's). Het aantal MNO's, ook transnationals genoemd, stijgt snel sinds het begin van de jaren '60. Ook hun machtsconcentratie neemt duidelijk toe: de omzet van de 200 grootste MNO's is tussen 1982 en 1992 gestegen van 3.000 tot 5.900 miljard dollar. Hun aandeel in het Bruto Wereldprodukt steeg van 24,4% tot 26,8 % (43). Dit is meer dan de totale productie van de Derde Wereld, die slechts 15 % van het Bruto Wereldprodukt uitmaakt (44). Tweehonderd MNO's wegen dus zwaarder door in de wereld-economie dan 4 miljard mensen uit het Zuiden. Dit betekent ook dat deze multinationals in 1985 een omzet hadden die drie keer hoger was dan de totale buitenlandse schuld van alle Derde-Wereldlanden samen (45). De verkoopcijfers van Ford (97,7 miljard dollar) zijn belangrijker dan het hele bruto binnenlandse produkt van een land als Argentinië (93,3 miljard dollar) of Turkije (96,5 miljard dollar) (46). In 1990 had een multinational als IBM een omzet van 69 miljard dollar; dat is meer dan heel de uitvoer van ambachtelijke produkten van Latijns-Amerika, Afrika en Indië samen (47). Tanzanië heeft een bruto binnenlands

---

produkt van 2,1 miljard dollar, te verdelen over 25 miljoen mensen. Dat is evenveel als de winsten die Coca-Cola of Toyota in één jaar binnenrijven (48). Indrukwekkende netten van gekruiste participaties, gemeenschappelijke investeringen, technologische akkoorden, verdeling van octrooien en markten komen tot stand. Honderden banden verbinden Amerikaanse, Europese en Japanse groepen met elkaar. Ze 'bewaken' elkaar van dichtbij, ze werken samen en ze bestrijden elkaar voor de overheersing van de wereldmarkt. Een netwerk van samenwerkingsakkoorden staat de genadeloze concurrentiestrijd immers niet in de weg. De zekerste manier om markten te veroveren, is nog altijd de concurrentie uit de weg te ruimen (49).

Controle op de MNO's is bijna onbestaande. Deze giganten bepalen eigengereid hun productievoorwaarden. Midden de jaren '70 bijvoorbeeld ontstond in kringen van Derde-Wereldactiegroepen een wereldwijde campagne tegen de praktijken van de babyvoedingmultinationals. Acties tegen de multinationals en informatie voor de bevolking, zowel in de Derde Wereld als in de westerse industrielanden, leidden in mei 1981 tot het opstellen van een internationale code, die aanvaard werd door de Algemene Vergadering van de Wereldgezondheidsorganisatie. Die code wil de multinationals dwingen op te houden met hun reclamecampagnes voor flesvoeding. Maar vermits die code de multinationals alleen bindt op vrijwillige basis zijn overtredingen de regel. Wat David Sanders, specialist volksgezondheid werkzaam in Zuidelijk Afrika, doet opmerken: "Een vrijwillige code is natuurlijk goed, maar als Nestlé een jaarlijkse omzet heeft die groter is dan het Bruto Nationaal Produkt van elk Afrikaans land (uitgezonderd Nigeria en Zuid-Afrika) en jaarlijks méér spendeert aan reclame voor zijn produkten dan het totale budget van de Wereldgezondheidsorganisatie, de organisatie die verondersteld wordt de code te doen respecteren, vrees ik voor de toepassing ervan in de praktijk." (50)

Alleen de enkele landen die erin slaagden de invoer en distributie van de babyvoeding te nationaliseren, zoals Zambia, Mozambique en Papua Nieuw-Guinea, hadden een duidelijke invloed op de beperking van flesvoeding en de promotie van borstvoeding (51).

Vandaag beconcurreren de Derde-Wereldregeringen elkaar om de MNO's goedkope arbeidskracht aan te bieden, door arbeidswetten in te trekken en het oprichten van vakbonden te verhinderen (52). Door de toenemende penetratie van het internationaal kapitaal in de verwerkende industrie zijn de meeste nationale burgerijen van de Derde Wereld hun slagkracht kwijt. De vervlechting van binnen- en buitenlands kapitaal wordt dan weerspiegeld in de samenwerking van de lokale burgerij met het internationaal kapitaal. Het Westen bepaalt in welke sectoren geïnvesteerd wordt, dat de beste gronden en het beste personeel worden

voorbehouden voor deze MNO's, dat de produktie volledig wordt afgestemd op de export, dat de lokaal gecreëerde winsten terugvloeien naar het Noorden i.p.v. geïnvesteerd te worden enz. Kortom, een 'eigen' produktie of kapitaalaccumulatie wordt systematisch verhinderd en onmogelijk gemaakt.

2° Ook op het niveau van de markt deelt het internationaal kapitaal de lakens uit. Met steun van het Internationaal Monetair Fonds (IMF) en de Wereldbank worden de Derde-Wereldlanden verplicht hun grenzen open te stellen voor imperialistische penetratie, terwijl het Westen zich het recht toeëigent hoge tolmuren op te trekken voor goederen vanuit de Derde Wereld. Daar waar het Noorden aangewezen is op grondstoffen uit het Zuiden, zal het alles in het werk stellen om die prijzen zoveel mogelijk te drukken. Daartoe zorgt het er o.a. voor te kunnen rekenen op bevriende regimes (bijvoorbeeld Saoedie-Arabië voor petroleum). Bovendien leidt de globale politiek van het IMF en de Wereldbank tot een daling van de grondstofprijzen. Davison Budhoo, ex-topfunctionaris van het IMF, stelt het zo: "De exporten van de ontwikkelingslanden worden allemaal gecontroleerd door de MNO's. De exportprijzen zijn nu ongeveer overal op hun laagste niveau sinds de Tweede Wereldoorlog. Het IMF en de Wereldbank dicteerden de ontwikkelingslanden hun export te verhogen, dus meer exportteelten, maar die landen kregen er daarom niet meer deviezen voor, en de winsten gaan terug naar de MNO's. Wat nu is gebeurd i.v.m. de grondstoffenprijzen is het cumulatief resultaat van al die jaren van opgelegde exportgerichte politiek die leidde tot overproduktie in de landbouw." (53)

Dat de *vrije* markt een fabeltje is, wordt nog duidelijker als wij de GATT onder de loep nemen. De GATT (General Agreement on Tariffs and Trade), het orgaan dat zogenaamd moet instaan voor de liberalisering van de wereldhandel, is in wezen een instrument in handen van het Westen. De voorbije GATT-onderhandelingen illustreren dit overvloedig. Tijdens deze onderhandelingsronde, die duurde van '86 tot '93, werd het strijdtoneel beheerst door de VS en Europa, en werden de Derde-Wereldlanden herleid tot toeschouwers (54). De uitkomst van deze 'Uruguay-ronde' laat zich dan ook gemakkelijk raden: winnaars zijn de MNO's en de landen waar ze gevestigd zijn, grote verliezers zijn de landen uit het Zuiden. Meer bepaald versterken de MNO's door de toegenomen deregulering hun positie ten nadele van de Derde-Wereldregeringen, die zo al weinig controle hadden over hun kwetsbare economie. Financiële giganten zullen vele lokale banken en verzekeringsinstellingen wegconcurreren. Door de bescherming van het intellectuele eigendomsrecht zullen de prijzen van de geneesmiddelen stijgen en zullen de kleine boeren meer geld moeten uitgeven voor zaad en

pesticiden. De talrijke landen die landbouwprodukten invoeren, zullen tenslotte geconfronteerd worden met hogere wereldmarktprijzen (55). Merkwaardig genoeg werd de liberalisering niet uitgebreid tot die sectoren die voordelig zijn voor het Zuiden en nadelig voor het Noorden. Zo werd bijvoorbeeld de liberalisering van de textielhandel op de lange baan geschoven (56). Er zijn dus duidelijk twee maten en twee gewichten; onder het mom van de 'vrije markt' wordt in feite een handelsoorlog gevoerd tegen het Zuiden. De pas opgerichte Wereld Handels Organisatie (WTO), die moet toezien op de naleving en uitvoering van de bereikte akkoorden, zal eens te meer een wapen zijn in handen van de rijke landen en de bewaker van de belangen van de MNO's (57). Frédéric Clairmont, voormalig 'senior-economist' op de VN-conferentie voor 'Handel en Ontwikkeling' in Genève, drukt het zo uit: "Het lanceren van de WTO (...) signaleert het ontstaan van een machtstrio [IMF, Wereldbank en WTO, *nvdr*] dat enkel kan leiden tot het versterken van de imperialistische krachten." (58)

3° Het financieel niveau. Het IMF en de Wereldbank werden in het leven geroepen om de sterke financiële positie van de VS na de Tweede Wereldoorlog t.o.v. Europa, Japan en de perifere landen te bestendigen (59). Waar deze hege-monie van de VS gaandeweg in het gedrang kwam t.o.v. Europa en Japan, versterkte zich de globale greep van deze drie groten op het Zuiden. De schuldenproblematiek heeft hierin een belangrijke rol gespeeld. Na de oliecrisis, begin jaren '70, moesten massa's petro-dollars die in westerse banken terecht kwamen, produktief worden geïnvesteerd (60). Lage (maar variabele) intrestvoeten stimuleerden mammoetinvesteringen en prestigeprojecten in de Derde Wereld, door een samengaan van belangen van de lokale elites en van de internationale financiële wereld. Sindsdien is een financiële wurggreep ontstaan die de hele Derde Wereld in een moordende klem houdt. Door de opgestapelde schulden zijn de perifere landen compleet afhankelijk geworden van de 'geldschietters' uit het Noorden, die een stringente (liberale) economische politiek kan opleggen via de zogenaamde 'structurele aanpassingsprogramma's' (SAP's) (61). De schuldenlast is een financiële en economische oorlog (62) tegen de perifere landen die enorme ravages aanricht. De gevolgen zijn, zoals bekend, vernietigend. Door de uiterst strenge soberheidsmaatregelen wordt zowat alles wat aan 'ontwikkeling' was opgebouwd in versneld tempo met de grond gelijk gemaakt. De onderwijssector, de gezondheidszorg, sociale dienstverlening enz. takelen af en dat veroorzaakt een sociale catastrofe. Nergens beter dan hier wordt duidelijk hoe onderontwikkeling *geproduceerd* wordt door de politiek van het Noorden.

De SAP's zijn een produkt van de vooral door de Verenigde Staten gedomineerde aanpak van de schulden crisis van '82. Dat resulteerde in een gezamenlijke aanpak door het IMF en de Wereldbank, waarbij de 'structurele aanpassingsleningen' (SAL) die de Wereldbank in 1980 introduceerde, gecombineerd werden met de soberheidprogramma's die het IMF doorgaans oplegde. Deze SAP's houden o.a. in: het beperken van importprodukten samen met het stimuleren van de exportproductie, devaluatie van de munt, beperken van overheidsuitgaven (onderwijs, gezondheidszorg, administratie...) en subsidies (landbouw, nationale industrie...), beperken van intern krediet, volledige liberalisering van de economie, en ten slotte de privatisering van hele industriële sectoren, wat eigenlijk neerkomt op de uitverkoop van de meest interessante delen van de nationale economie (63). De gevolgen van deze doortastende ingrepen zijn drieërlei.

Eén: Onder het mom van economische gezondmaking wordt een aanslag gepleegd op de lokale bevolking. Door de devaluatie daalt de koopkracht fors; de afbraak van het onderwijs veroorzaakt generaties tot analfabetisme; de drastische aanpak van de overheidsadministratie leidt tot corruptie, verlamming van de publieke dienstverlening en brain drain; de ontmanteling van de publieke gezondheidszorg, de liberalisering van geneesmiddelen en het gedaalde inkomen maken medische behandelingen zo goed als onbetaalbaar voor de doorsneebevolking enz.

We nemen het voorbeeld van Ghana. In het klassemment van 1991 van de 25 Afrikaanse landen die door de Wereldbank bestudeerd werden volgens de gevoerde macro-economische politiek, staat dit land helemaal bovenaan (64). Het is m.a.w. de beste leerling van de Wereldbank. In het rapport van Unicef zien we echter de gevolgen daarvan: terwijl de kindersterfte in de ontwikkelingslanden de laatste tien jaar gemiddeld met 20 % daalde, steeg ze in Ghana met 8 %... (65)

Twee: Zelfs de strikt economische resultaten zijn allesbehalve schitterend. De IMF-economist Mohsin Khan kwam tot de volgende vervelende conclusie: "De groei is significant gedaald in SAP-landen in vergelijking met de verandering in niet-SAP landen." (66) In plaats van groei, toenemende tewerkstelling en verhoogde investeringen, zijn economieën onder aanpassingsprogramma's terechtgekomen in een vicieuze cirkel van stagnatie en verval. In plaats van de schuldenlast van de Derde Wereld te verminderen, hebben de structurele aanpassingsprogramma's die schuldenlast doen toenemen: van 785 miljard dollar bij het begin van de schulden crisis tot méér dan 1300 miljard dollar in 1992. 36 van de 47

landen van 'zwart' Afrika werden door het IMF en de Wereldbank onderworpen aan SAP's, maar hun totale buitenlandse schuld is nu groter dan hun totale productie (67). Nu leven 200 miljoen van de 690 miljoen inwoners van deze regio onder de armoedegrens (68). De rol van de structurele aanpassingsprogramma's is zó duidelijk dat Uri Dadush, de 'chief economist' van de Wereldbank voor Afrika, toegaf: "We dachten niet dat de menselijke kost van deze programma's zo groot zou zijn, en de economische resultaten zich zo traag zouden laten voelen." (69)

Drie: De enigen die er wel bij varen zijn de MNO's en de banken. De bovenvermelde aanpak heeft van de schulden crisis voor een netto geldstroom naar het Noorden gezorgd. Het verschil tussen de afbetalingen door Derde-Wereldlanden en de toegekende hulp en leningen vanuit het Noorden bedroeg in de periode tussen 1982 en 1990 418 miljard dollar, of het equivalent van zesmaal het Marshallplan, omgezet naar de huidige waarde van de dollar (70).

4° Ook op het technologisch niveau kan men spreken van imperialisme tegen de landen van de Derde Wereld. De communicatiesatellieten voor 'remote sensing' ter controle van lokale weers- en oogstvoorwaarden in landen van de Derde Wereld, laten toe eerder dan die landen zelf te weten welke marktwaarde hun komende oogsten zullen behalen. Daarnaast zijn er het technische informatiemonopolie via computerdatabanken, de culturele propaganda die via mediaconcerns alle lokale televisiezenders overspoelt enz. (71) De controle die tijdens de Koude Oorlog bestond op de technologie-uitvoer naar het Oostblok, heeft altijd al bestaan m.b.t. tot de uitvoer naar perifere landen. Het Westen wenst een blijvende technologische voorsprong om een betere concurrentiepositie te behouden.

Met dit laatste luik hebben we de imperialistische strategie grotendeels in kaart gebracht. Deze strategie laat zich kennen als een octopus met heel veel tentakels. Het imperialisme kan uit een arsenaal aan middelen - wapens is hier een beter woord - putten om de perifere landen in het gareel te houden. Deze middelen zijn met elkaar vervlochten en versterken elkaar. Grosso modo kan men stellen dat de ijzeren greep in de eerste plaats het economische betreft. Zelfs zonder regimes rechtstreeks politiek te controleren, slaagt het Noorden er al voor een groot gedeelte in om het Zuiden in een strak keurslijf te houden. Maar om de kapitaalaccumulatie te maximaliseren is er sociale en politieke stabiliteit nodig en zal men ernaar streven zoveel mogelijk lokale marionetten te installeren. En

als dit niet voldoende is, en ook om strategische grondstofvoorraden en handelsroutes te verzekeren, zal men desnoods overgaan tot militaire actie. Het geheel van deze inspanningen wordt omkaderd door een permanente bewustzijns-oorlog. Dit strategieëncomplex is een *dwingend* kader waarbinnen de Noord-Zuidrelaties en -problemen gesitueerd moeten worden. Zaken als humanitaire interventie, ontwikkelingshulp, civiele maatschappij en NGO-activiteiten, migraties, sociale clausules enz. kunnen slechts zinvol worden benaderd als men rekening houdt met dit geheel aan imperialistische strategieën, instrumenten en krachtsverhoudingen. Elke naïviteit hieromtrent is gevaarlijk en speelt alleen maar in de kaart van de imperialistische machten. Dit wordt behandeld in de volgende hoofdstukken. Daarnaast maakt het strategieëncomplex ook duidelijk dat zolang een land binnen de krijtlijnen van dit imperialistisch systeem moet blijven werken, er van een 'auto-gecentreerde' productie of zelfvoorziening, laat staan 'ontwikkeling', geen sprake kan zijn.

Onderontwikkeling.

Het Noorden houdt het Zuiden in een ijzeren greep. Dat is geen kwestie van machtswellust, maar een gevolg van de essentie van de kapitalistische maatschappijformatie: de accumulatie van meerwaarde. Deze constante greep is een noodzakelijke voorwaarde om de kapitaalaccumulatie in het centrum te blijven verzekeren. Wij willen nu bekijken hoe de perifere economie afgestemd wordt op deze accumulatie. Meer bepaald: welke economische transformaties worden aan de Derde Wereld opgedrongen en hoe slaagt het Noorden erin het kapitaal te versluizen van Zuid naar Noord? Met andere woorden: hoe werken de mechanismen van onderontwikkeling en polarisatie? Deze mechanismen kunnen worden opgedeeld in drie categorieën: de exclusie van wat niet bruikbaar is voor de kapitaalaccumulatie, de uitbuiting van wat bruikbaar is en de rechtstreekse transfers van kapitaal.

Met exclusie bedoelen we dat gehele regio's en economische sectoren van de perifere economie worden uitgestoten uit het wereldsysteem en als zodanig volledig verkommeren. Exclusie is echter nooit definitief of volledig. Wat uitgestoten wordt (grondstof en goedkope arbeid), blijft aanwezig als 'reserve'. Deze situatie is te vergelijken met die van de werklozen bij ons. De uitstoot is het rechtstreeks gevolg van een hele reeks factoren die alle te maken hebben met de structuur van afhankelijkheid die wij hierboven hebben beschreven. We sommen er enkele van op. Veel regio's en landen zitten opgezadeld met een

mono-cultuur en zijn dus extreem afhankelijk van de prijzen op de wereldmarkt en een voldoende afzetmarkt. Indien deze prijzen in elkaar zakken of er wereldwijd een overproductie ontstaat - het is uiteraard niet toevallig dat dit zich juist bij dergelijke produkten geregeld voordoet - dan worden deze regio's in hun geheel bijzonder zwaar getroffen. Doordat ze geen uitwijkmogelijkheden hebben naar andere sectoren, bestaat er een grote kans dat ze zo goed als uitgesloten worden uit het wereldsysteem. Een andere factor is de concurrentieslag met het Noorden. De lokale produktie is vaak niet opgewassen tegen de goedkopere produktie van de landen uit het Noorden. Deze laatste hebben een grote technologische voorsprong, overspoelen de lokale markt met goederen tegen dumping-prijzen of forceren zich een opening in de markt via gratis 'ontwikkelingshulp' (72). De autochtone producent krijgt zijn produkt niet meer verkocht en de hele sector stort in elkaar.

Carole Thompson, een politieke economete werkzaam aan de universiteit van Harare, zegt hierover: "Zimbabwe zou op de regionale markt in Zuidelijk Afrika een eerlijke prijs kunnen krijgen voor zijn maïs. Maar de Verenigde Staten dumpen er produktieoverschotten van gele maïs als 'hulp'. Hierdoor wordt de regionale handel onmogelijk. Het hele probleem is veroorzaakt door de internationale handel, die noch vrij noch rechtvaardig is. Het dumpen van gesubsidieerde maïs vanuit het Noorden in de regio blijft gewoon plaatsvinden. En ook de GATT-akkoorden zullen die zaak niet stoppen. In plaats van 'exportsubsidies' wordt dit nu 'produktie-ondersteuning' genoemd. De Verenigde Staten werden uitgenodigd om 'driehoekshulp' op touw te zetten: in plaats van rechtstreeks maïs en graan te leveren aan bijvoorbeeld Mozambique, vroeg Zimbabwe om het graan dat het in de VS kocht te betalen door zélf maïs te leveren aan Mozambique. Maar de Amerikaanse regering was hier vierkant tegen. De belangrijkste reden om voedselhulp te leveren aan Mozambique was namelijk om zélf van zijn maïsoverschotten af te geraken. Aan USAID in Harare wierp ik op dat de Mozambikanen misschien wel liever witte maïs (uit Zimbabwe) aten dan gele maïs (uit de VS), aangezien ze die maïs als veevoeder beschouwen. Het antwoord was dat de VS inderdaad proberen in Mozambique een markt te creëren voor hun gele maïs, door die via 'hulp' aanvaard te maken. De essentie is dus dat de Noord Amerikaanse hulp markuitbreiding nastreeft, en daardoor lokale oplossingen blokkeert." (73)

Ook het verschuiven van investeringen van het Zuiden naar het voormalige Oostblok speelt een belangrijke rol. Daar is de arbeidsdiscipline beter, de scholingsgraad is hoger, de lokale markt biedt er meer mogelijkheden en de lonen zijn relatief laag genoeg. Zo trekt Volkswagen zich bijvoorbeeld terug uit Nigeria, ten voordele van nieuwe investeringen in Oost-Europa en in Zuid-Afrika (74). De eerder vermelde, noodlottige aanpassingsprogramma's van het IMF en de Wereldbank spelen eveneens een centrale rol in deze exclusie. Ten slotte is er de rechtstreekse en gewelddadige verdrijving van boeren op terreinen waar petroleum onder de grond zit, zoals bijvoorbeeld in het noorden van Guatemala. Al deze factoren leiden tot een complete ontwrichting van de lokale sociale en economische structuren. Het resultaat is plattelandsvlucht, desindustrialisering van hele regio's, het verder aangroeien van de reeds massale werkloosheid in de grootsteden en het woekeren van informele en zwarte economie (75). Dat alles is heel duidelijk zichtbaar in het straatbeeld: ontelbare straatverkopers, een leger bedelaars, toenemende (kinder-)prostitutie, kinderboefjes...

Somalië is een treffend voorbeeld van deze exclusie als gevolg van de IMF-politiek. Na de 'onafhankelijkheid' van 1960 bleef het land politiek, economisch en militair afhankelijk van het buitenland. Omgekeerd had ook het buitenland veel belangstelling voor Somalië: de Hoorn van Afrika is een belangrijk strategisch gebied. Eind de jaren '70 was de Somalische maatschappij sterk verziekt. De oorlog tegen Ethiopië, aangewakkerd door het spel van de twee supermachten van toen, zorgde voor zware economische problemen (76). In de jaren '80 drongen het IMF en de Wereldbank een drastisch structureel aanpassingsprogramma op aan het land (77). Deze maatregelen zorgden voor toenemende afhankelijkheid van externe voedselhulp, die in 1985 tien keer zo groot was als in 1975. De toevloed van graan en rijst ontwrichtte lokale markten. Het telen van exportgewassen werd aangemoedigd. Een groot deel van de beste landbouwgronden die niet in buitenlandse handen waren, werd opgeëist door ambtenaren, militairen en handelaren die banden hadden met de regering. In 1988 stuurde de Wereldbank aan op de privatisering van de veterinaire dienstverlening: "Somalië is het land bij uitstek waar privatiseringsmaatregelen dringend nodig zijn en waar verwacht kan worden dat ze een onmiddellijk positieve impact zullen hebben. (...) Het Somalische familiesysteem vertoont de kwaliteiten (...) van self-reliance, intern evenwicht en autocentrische dynamiek. Een nuttige illustratie is de veeproductie, die veruit de grootste industrie is in Somalië. (...) Er is vastgesteld dat de gezondheid van de dieren en de verkoopsinfrastructuur zwak is en verwaar-

loosd wordt. (...) Handelaars moeten aan de lokale besturen en in de haven belastingen, veterinaire onderzoekskosten en douanetaks betalen, met zowat geen enkele dienst in ruil. Daartegenover hebben nomaden en handelaars die in die sector actief zijn, aangetoond flexibel te zijn, problemen te kunnen oplossen en hun belangen te kunnen verdedigen. Terwijl de nomaden een sterk ontwikkelde commerciële houding hebben, zijn het de handelaars die een belangrijke zelforganisatie bereiken. (...) M.a.w. er zijn enorme voordelen bij het laten vrijkomen van de energie van de bevolking in de privé-sector: de produktieve sectoren zijn voornamelijk privé en het volk is ondernemend. Het is tragisch dat de Somalische staat deze voordelen heeft verstikt." (78)

Vanaf dan moesten de nomaden betalen voor de geprivatiseerde veterinaire dienstverlening terwijl de prijzen van de geneesmiddelen door de devaluaties fors waren gestegen. Deze privatisering viel samen met een tekort aan overheidshulp tijdens een periode van droogte, wat eveneens een gevolg was van het hervormingsprogramma. De gevolgen waren voorspelbaar: de kudden en de landelijke bevolking werden gedecimeerd. De Canadese professor Chossudovsky, die een studie maakte over de IMF-WB-politiek in Somalië, stelt zelfs dat de uitschakeling van de nomadische herders de 'verborgen bedoeling' was van de Wereldbank: "Volgens de Wereldbank was het hoe dan ook positief dat de grootte van de veestapel 'werd aangepast', want de nomadische herders werden ervan beschuldigd bij te dragen tot de afbraak van het milieu." (79) Niet alleen de nomaden maar ook de sedentaire landbouw werd getroffen door de SAP's. Kleine boeren raakten stilaan geruïneerd omdat ze niet opkonden tegen de dumpingprijzen van gesubsidieerd Amerikaans graan en wegens de stijgende prijzen van ingevoerde produkten. Ondanks de mooie toekomstvoorspellingen van de Wereldbank-adviseurs was de exclusie van grote groepen van de bevolking het belangrijkste feit dat werd gereïseerd.

Tegenover deze exclusie worden vandaag soms merkwaardige standpunten ingenomen. Zo verdedigt de Zwitserse socioloog Jean Ziegler: "Het imperialistisch systeem heeft opgehouden te bestaan, in de zin dat de Derde Wereld niet eens meer als slaaf aanwezig is. (...) Vandaag zijn er niet zoveel argumenten meer om te protesteren tegen de ravages van het westers privé-kapitaal, tegen zijn overheersing van de markten van de Derde Wereld. Dat is voorbij." (80) Ook Rudy Doom, professor van de Dienst Derde Wereld van de Gentse Rijksuniversiteit, stelt: "Voor die zwarte Afrikaanse landen heeft niemand nog

interesse, want strategisch zijn ze niet meer zo belangrijk sedert er geen Russen meer onder de palmbomen zitten. (...) Je zou haast zeggen: hun ongeluk is dat ze bijna niet meer worden uitgebuit." (81)

Ten slotte verdedigt ook Stefaan Marijsse, professor economie aan de UFSIA, in een vraaggesprek in *De Morgen*: "Afrika zal nog geruime tijd afhankelijk zijn van de rijke landen. (...) De privé-sector zal het niet doen; veel bedrijven houden het in Afrika voor bekeken. In die zin lijdt het continent niet meer aan de gevolgen van het imperialisme, maar het is net omgekeerd. Afrika gaat ten onder aan een gebrek aan belangstelling." (82)

Hier wordt met de werkelijkheid een loopje genomen. Vooreerst is de 'klassieke' uitbuiting helemaal nog niet voorbij. Het feit dat de belangstelling voor bepaalde sectoren of regio's afneemt, belet niet dat in Afrika nog heel wat MNO's werkzaam *blijven* (in andere regio's of sectoren) en er superwinsten realiseren door de extreem lage lonen, goedkope produktiekosten enz. (83) Bovendien zien we ook de omgekeerde beweging. Het geheel van maatregelen in het kader van de SAP's en de GATT leidt tot verdere privatisering en afbraak van staatsinmenging. Dit leidt op zijn beurt in diverse sectoren tot een verhoogde integratie in het wereldsysteem en tot een *toename* van de rechtstreekse uitbuiting door het Noorden. Van 'desinteresse' spreken is dus op zijn minst eenzijdig. Ten tweede worden de termen 'imperialisme' en 'uitbuiting' hier in een zeer enge betekenis gebruikt. Naast de 'rechtstreekse' uitbuiting gaat Afrika nog steeds gebukt onder de ongelijke ruil (indirecte uitbuiting), de schuldenlast enz. (84) Exclusie betekent dus niet het einde van de uitbuiting of van het imperialisme. Het is gewoon één van de diverse strategieën, *naast* de uitbuiting, die het imperialisme hanteert om de kapitaalaccumulatie in het centrum te blijven verzekeren. Dit is duidelijk zichtbaar op schema p. [56 algemeen schema]: de onderontwikkeling bestaat uit een *geheel* van strategieën die afwisselend of gezamenlijk worden ontplooid, naargelang de concrete situatie. Dat vandaag bepaalde delen van de periferie worden weggegooid als een uitgeperste citroen, gebeurt enkel omdat ze tot de laatste druppel werden uitgeperst en voorlopig niet meer kunnen renderen. Een duurzame oplossing hiervoor kan er dan ook nooit in bestaan diezelfde uitbuitingsrelatie opnieuw aan te knopen: dat systeem maakt iedere poging tot autonome ontwikkeling onmogelijk.

Naast deze exclusie van wat onbruikbaar is, richt het imperialisme zich op het bruikbaar economisch potentieel. In essentie gaat het hier over rechtstreekse uitbuiting enerzijds en de ongelijke ruil op de wereldmarkt anderzijds. De rechtstreekse uitbuiting is het gevolg van de extreem lage lonen. Die lage lonen worden veroorzaakt door de aanwezigheid van een enorm reserveleger van

---

werklozen, door kinderarbeid en door repressie van de vakbonden. Bovendien worden de produktiekosten laag gehouden via miserabele arbeidsomstandigheden en het afwentelen van indirecte kosten van infrastructuur op de lokale overheid: lage belastingen, weinig of geen milieunormen... Door deze combinatie van lage lonen en lage produktiekosten strijken de multinationals superwinsten op. Die winsten worden niet opnieuw geïnvesteerd. In de Filipijnen bijvoorbeeld is voor elke dollar die tijdens de periode 1975-1985 geïnvesteerd werd, 3,75 dollar naar het buitenland gegaan (85).

Een tweede vorm van uitbuiting (86) gebeurt indirect door de ongelijke ruil: het centrum ruilt dure afgewerkte produkten tegen goedkope grondstoffen (of lichte industriële produkten) van de periferie. Deze zwakke uitgangspositie is in de loop van de jaren alleen maar verslechterd. Terwijl de export uit de Derde Wereld tussen 1965 en 1988 globaal met 75% is toegenomen, is de ruilvoet¹ bijna gehalveerd. Het IMF zette bijvoorbeeld Thailand onder druk om zijn rubberexport met 31 % te verhogen om zijn schulden af te betalen, maar door de oververzadiging van de markt zakte de rubberprijs met 40%. Het resultaat was een terugval van de inkomsten uit rubberexport met 8% in 1985. Een tweede effect van de groei in de produktie van exportgewassen was een verdere inkrimping van de besteding aan grond en middelen voor de eigen voedselproduktie. Met als gevolg een nog grotere voedselonveiligheid (87).

Deze indirecte uitbuiting wordt versterkt door de westerse controle op de 'vrije' wereldmarkt en op de lokale produktie. Het rapport van het United Nations Development Program (UNDP) schatte het totale verlies voor de ontwikkelingslanden door die ongelijke positie op de wereldmarkt en door het protectionisme in het noorden op 500 miljard dollar per jaar. Hiermee vergeleken is de totale ontwikkelingshulp, die geraamd wordt op 54 miljard dollar, een aalmoes (88).

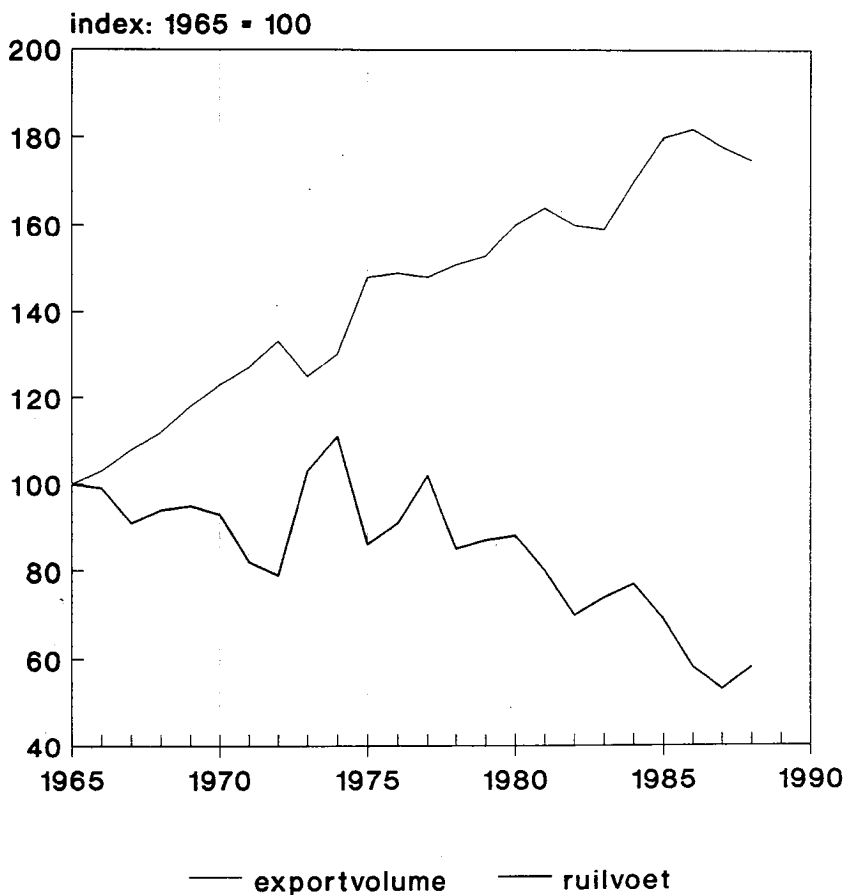
Om ons overzicht te vervolledigen, moeten we nog een laatste vorm van kapitaalafvoer naar het Noorden vermelden, die we als 'roof' willen omschrijven. Het

---

¹ De *ruilvoet* is de prijs van de geëxporteerde grondstoffen in verhouding tot de importprijzen. Het is een maatstaf voor de reële koopkracht van de Derde Wereld, en is dus ook een norm voor de uitbuiting van het Zuiden door het Noorden. Een daling van de ruilvoet betekent dat de perifere landen steeds meer arbeid tegen een gelijkblijvende hoeveelheid arbeid van het centrum moeten uitwisselen. Zo bijvoorbeeld moet voor een zelfde tractor steeds meer suikerriet worden geruild.

Figuur 1.3. De evolutie van de ruilvoet en exportvolume van de Derde Wereldlanden

Evolutie van EXPORTVOLUME en RUILVOET van Derde Wereldlanden

Bron: Het Zuiden op de wereldmarkt, HIVOS-NCOS-NIO-Novib, 1991

is de meest directe vorm, namelijk de kapitaalvlucht. Ze komt bovenop de vlucht van de superwinsten gemaakt door de MNO's. Het gaat om geproduceerde rijkdom die in handen komt van lokale regeringsleiders of burgerij en die in principe zou kunnen worden geïnvesteerd in de eigen economie, maar die terecht komt in westerse banken of geïnvesteerd wordt in de economie van het Noorden. In het jaarrapport van het UNDP van 1991 kunnen we lezen: "Voor Mexico, Argentinië en Venezuela (de drie grootste schuldenlanden van Latijns-Amerika) schat men de kapitaalvlucht op de helft van de geleende fondsen van de laatste vijftien jaar. Voor de Filipijnen schat men dat de kapitaalvlucht 80% bedraagt van de schuldophoping tussen 1982 en 1986." (89) Naast deze illegale transfer is er nog de 'legale' transfer d.m.v. de schuldenlast. Ook al is de globale kapitaaltransfer vanuit het Zuiden voor het Noorden in wezen niet zo belangrijk, het betekent een ware aderlating voor de perifere landen, te vergelijken met de goudroof uit de vroegere kolonisatie (90).

De luchtspiegelingen van de NIC's.

Sommige auteurs trachten de analyse van de uitbuiting van Zuid door Noord te relativeren door te wijzen op enkele spectaculaire tegenvoorbeelden van de zogenoemde nieuwe industrielanden (newly industrialised countries, NIC's). In de eerste plaats wordt hier verwezen naar de vier Aziatische Tijgers: Taiwan, Hongkong, Singapore en Zuid-Korea. Ook dit kunnen we niet in detail uitwerken (91). We moeten vooreerst echter opmerken dat de eerste drie landen eigenlijk niet veel meer zijn dan een combinatie van westerse opslagplaatsen en kolonies van rijke Chinese kapitalisten; van periferie is hier m.a.w. geen sprake. Rest dan alleen nog Zuid-Korea. Daarvan kan gemakkelijk aangetoond worden dat de spectaculaire groei cijfers het rechtstreeks gevolg zijn van de rol die het land vanwege de VS kreeg toebedeeld tijdens de Koude Oorlog. Zuid-Korea was en is een vooruitgeschoven anti-communistische strategische post. Het land kreeg omvangrijke kapitaalinjecties, mocht zich toeleggen op de exportproductie en met steun van Washington werden de politieke en sociale voorwaarden gecreëerd voor een snelle kapitalistische groei: autoritair regime, kortwieken van vakbonden, neutraliseren van de nationaal georiënteerde burgerij ten voordele van de burgerij die internationaal was georiënteerd. Ten slotte kan men er nog aan toevoegen dat de komst van de vier Tijgers op de internationale scène de concurrentie alleen maar aanwakkert. Met een verzadigde wereldmarkt betekent dit dat als de vier Tijgers hun produkten weten te verkopen, dit ten koste gaat van andere perifere of semi-perifere regio's die de concurrentie niet meer

aankunnen. Bij de vier Tijgers gaat het dus om (historisch) uitzonderlijke en niet herhaalbare omstandigheden en om een zeer beperkte omvang (amper 1% van de wereldbevolking). Ze zijn bijgevolg allesbehalve een model ter navolging. De OESO, zowat de club van de rijkste landen, geeft dit trouwens zelf toe in één van haar rapporten (92).

Naast de vier Tijgers worden ook andere NIC's als tegenvoorbeeld naar voren gebracht, bijvoorbeeld Brazilië, Maleisië, Thailand enz. Voor deze landen kunnen we opmerken dat de relatief snelle industrialisatie van bepaalde sectoren de globale rijkdom van deze landen inderdaad heeft doen stijgen. Deze globale stijging betekent echter geenszins dat de meerderheid van de bevolking erop vooruitgaat, integendeel (93). Meestal neemt de kloof tussen rijk en arm in deze landen alleen nog maar verder toe (94). In die zin zijn het zeker geen modellen voor ontwikkeling. Bovendien is het niet zo dat deze landen nu eindelijk kunnen opklimmen naar de categorie van de meest ontwikkelde landen. Het blijven, ondanks alle luchtspiegelingen, perifere landen die een aantal specifieke industriële taken hebben gekregen in het kader van de geëvolueerde internationale arbeidsverdeling. Terwijl multinationale kapitaalgroepen uit het Noorden de controle behouden, wentelen ze bepaalde technologieën voor massaproductie af op deze NIC's en schuiven ze de ongeschoolde arbeid naar de minst ontwikkelde landen toe. Deze verdeling van de specifieke functies is uiteraard flexibel, maar de kloof tussen die groepen blijft bestaan. De NIC's van vandaag zijn niet de geïndustrialiseerde landen van morgen.

Samengevat kunnen we stellen dat het imperialisme zowat de gehele economische keten controleert. Er is niet alleen de globalisatie van de produktie en de nieuwe internationale arbeidsverdeling, er is ook de hiërarchie in de produktie: de geïndustrialiseerde landen behouden de nieuwe spijttechnologie, de oudere industrieën van staal en scheepsbouw gaan naar de NIC's en de gedegradeerde lichte industrie (textiel, speelgoed, schoeisel) of de ongeschoolde massaproductie en het testen van chips komt in de 'echte ontwikkelingslanden' terecht. Eén of twee landen kunnen eventueel (tijdelijk) uit hun categorie ontsnappen, maar de categorie zelf kan niet losbreken uit de hiërarchie van het internationaal kapitaal. "Er kan dus m.a.w. geen wereld ontstaan van klasseloos kapitalisme, waarbij alle landen evenwaardig kapitalistisch zouden zijn." (95)

Versterkende factoren.

Naast de drie vermelde hoofdmechanismen van uitbuiting - de exclusie, de superwinsten en de roof - zijn er ook nog een aantal versterkende factoren die

meestal het *gevolg* zijn van de afhankelijkheid van het Zuiden en de polarisatie van de wereldeconomie (96). Dit zijn: de snelle bevolkingsgroei, de lage scholingsgraad, de brain drain en migratie van de beste werkkrachten, de verwaarlozing van de landbouw, de geringe agrarische produktiviteit en monoculturen, de erosie, woestijnvorming en ecologische afbraak, de versnelde urbanisatie, de technologische achterstand, de onstabiele sociaal-politieke situatie, de culturele en sociale desintegratie, de corruptie van plaatselijke leiders, de overbewapening, de burgeroorlogen enz. (97)

Deze factoren zijn geen *noodzakelijke* voorwaarden voor de onderontwikkeling. Eén zo'n factor kan bijvoorbeeld in een bepaald Derde-Wereldland voorkomen, in een ander komt het dan weer niet voor. Daarentegen zijn alle perifere landen zonder uitzondering onderworpen aan de imperialistische mechanismen. Anders gezegd, de hierboven vermelde factoren *veroorzaken* de toenemende kloof tussen Noord en Zuid *niet*, ze zijn er integendeel vaak het gevolg van. Wel is het zo dat ze de bestaande kloof bestendigen en versterken. Het spreekt voor zich dat woestijnvorming, urbanisatie en corruptie de onderontwikkeling alleen maar versterken. Veel oppervlakkige analyses draaien de feiten echter om en duiden deze aspecten aan als de hoofdoorzaken. Op deze manier krijgt het slachtoffer alle schuld (victim blaming) en worden verantwoordelijkheden verdoezeld. Het correct aanduiden van de reële oorzaken van de Noord-Zuidproblematiek en van hun onderlinge samenhang is een beslissende basis om een consequente solidariteit met de volkeren van de Derde Wereld te kunnen opbouwen. Als we ons op dit punt laten misleiden door de duizenden bladzijden 'neutrale' en 'technische' Wereldbankliteratuur, lopen we het risico onbewust en ongewild de bestaande uitbuitingsmechanismen te versterken in plaats van ze te bestrijden.

Slotbeschouwing: polarisatie en bevrijding.

Figuur 1 op p.49 van dit hoofdstuk over de nieuwe kolonisatie geeft goed weer dat wij leven in een wereldsysteem dat een enorme polarisatie creëert. Figuur 2 op p.50 toont aan hoe de polarisatie, de marginalisatie en de exclusie van het grootste deel van de wereldbevolking almaar blijft groeien, ondanks tientallen jaren van enorme technische vooruitgang en 'ontwikkelingssamenwerking'. Figuur 3 op p.74 en het overzichtsschema op p. 56 geven aan dat de mechanismen die tot deze ongelijkheden leiden eigen zijn aan het kapitalistische systeem van produceren en handel drijven. De polarisatie is een gevolg van de

uitbuiting, van Zuid door Noord en binnen Zuid én Noord. Wil het kapitalistische systeem zichzelf instandhouden, dan moet het die polarisatie en de oorzaken ervan voortdurend kunnen verhullen. Dat is de functie van haar ideologisch apparaat. Bij de oude kolonisaties hebben de Kerk en haar missionarissen daarin een belangrijke rol gespeeld. Vandaag tracht het imperialisme voor dit werk ook de NGO's voor haar kar te spannen. Dat is de stelling die we in de volgende hoofdstukken van dit boek willen onderbouwen. Het is dan ook de essentiële taak van die krachten of NGO's die aan bevrijding willen werken om deze polarisatie te onthullen. Het blootleggen van de oorzakelijke tegenstellingen en mechanismen is een opdracht voor wie de kant kiest van de meerderheid van armen en onderdrukten. Men verwijt al te gemakkelijk aan hen die aan die ont-hulling en bewustmaking werken, dat ze zelf de zaken polariseren, zelf te extremistisch zijn, zichzelf marginaliseren of zelf te weinig realistisch of pragmatisch te werk gaan. Maar wie de polarisatie en de oorzaken daarvan toe wil dekken met de mantel der liefde, wie zo zijn kop in het zand steekt, wie aanklagers en misdadigers verwart, dreigt in een systeembestendige rol terecht te komen. De grafiek die de Noord-Zuidkloof weergeeft (figuur 1) vertoont sprekend de vorm van een champagneglas. Een rijk gevulde, uiterst brede top, steunend op een zeer smalle basis. Het belangrijkste probleem van dit systeem is dat het zeer labiel is: het glas dreigt elk moment om te vallen. Dat is ook de grootste bekommernis voor de rijkste klassen. Vandaag proberen haar instellingen zoals de Wereldbank, het IMF, de Europese Unie, de regeringen... dit systeem te stabiliseren door de basis wat te verbreden, b.v. via de uitbouw van sociale vangnetten. NGO's lijken daartoe een geschikt instrument. Niet om meer rechtvaardigheid te brengen, maar wel om te voorkomen dat het hele glas zou omvallen. Met een bredere basis wordt de champagne immers nog steeds van boven gedronken.

NOTEN

- (1) Klantenkrant van Oxfam Wereldwinkel, zomer 1994, p. 3.
- (2) BAUER, P.T., *Equality, the Third World and Economic Delusion*, Londen, 1981. Geciteerd in HANCOCK, G., *Lords of Poverty*, Londen, 1989, p. 69.
- (3) ESTEVA, G., Development, in SACHS, W. (ed.), *The Development Dictionary*, Londen, 1992, 6-25, p. 6; ARRIGHI, G., 'World Income and the Future of Socialism' in *New Left Review*, n° 189, 1991, 39-65, p. 40.
- (4) BEAUD, M., 'Sur les causes de la pauvreté des nations et des hommes' in *Manière de voir*, n° 18, 1993, 62-69, p. 62-63; DURNING, A., De armoede beëindigen, in BROWN, L., e.a., *Hoe is de wereld eraan toe? Een Worldwatch Institute rapport*, Keerbergen, 1990, p. 201-6;

- DE VOS, P., VAN DUPPEN, D., CLAES, D. (ed.), 'De Noord-Zuidtegenstelling voorbij? Beeld en werkelijkheid over de Derde Wereld' in *Internationale Solidariteit*, n° 109, 1992, p. 4-5.
- (5) KURZ, R., *Der Kollaps der Modernisierung. Vom Zusammenbruch des Kasernensozialismus zur Krise der Weltökonomie*, Frankfurt, 1991, p. 227-228.
- (6) ROSTOW, W., *The stages of economic growth. A Non-Communist Manifesto*, Cambridge, 1962.
- (7) VAN DER PIJL, K., *Wereldorde en Machtspolitiek. Visies op de internationale betrekkingen van Dante tot Fukuyama*, Amsterdam, 1992, p. 237v; AMIN, S., *L'accumulation à l'échelle mondiale*, Paris, 1988, nouvelle édition, p. 17v; ROUSELET, M., *Les Tiers Mondes*, Le Monde-Éditions, Paris, 1994, p. 47v.
- (8) VAN DER PIJL, K., *op. cit.*, p. 238.
- (9) AMIN, S., *L'Empire du chaos. La nouvelle mondialisation capitaliste*, Paris, 1991, p. 98v; AMIN, S., *L'accumulation*, p. 17v; AMIN, S., *L'eurocentrisme. Critique d'une idéologie*, Paris, 1988, p. 101v; ACHTERHUIS, H., *Het rijk van de schaarste. Van Thomas Hobbes tot Michel Foucault*, Baarn, 1988, p. 99 en p. 316v.
- (10) SAMUELSON, P., & NORDHAUS, W., *Economics*, New York, 1987, twaalfde druk, p. 814v.
- (11) AMIN, S., *L'accumulation*, p. 18.
- (12) Prototype van een dergelijk denken is NURSKE, R., *Problems of Capital Formation in the Underdeveloped countries*, 1953, Oxford. Cfr. ROUSSELET, M., *op. cit.*, p. 50v.
- (13) AMIN, S., *L'accumulation*, p. 18-19.
- (14) Wereldbank, *Ontwerp SPA-paper over armoede in Sub sahara Afrika*, (Gebaseerd op Wereldbankdocumenten: ADDISON, T., *A Review of World Bank Analysis, Strategy and Practices to Assist African Governments in the Reduction of Poverty*, 15.10.92 (draft) en MERID, L., *Progress Report on Bank Efforts to Alleviate Poverty in Africa*, 03.93 (draft)). In 'Armoede en Ontwikkelingssamenwerking', SPA-werkgroep armoede en sociaal beleid Oslo, 09.93. Panneels K., 14.01.94. (p. 4-5).
- (15) MARX, K., *Grundrisse der Kritik der Politischen Ökonomie. (Rohentwurf)*, Berlin, 1974², p. 230v.; MARX, K., *Het Kapitaal. Een kritische beschouwing over de economie*, Haarlem, 1978, tiende druk, p. 143v. Voor meer uitleg zie COTTENIER, J. & HERTOGEN, K., *De tijd staat aan onze kant. Vakbondsmilitant in de jaren '90*, Berchem, 1991, p. 86-87.
- (16) LENIN, W.I., *Imperialisme als hoogste stadium van het kapitalisme* [1916], Pegasus, 1978, p. 13.
- (17) GALEANO, E., *De aderlating van een continent*, Van Gennep-Novib, 1993, p. 247-248.
- (18) RODNEY, W., *How Europe underdeveloped Africa*, Howard University Press, 1982, p. 209.
- (19) CHASE-DUNN, C., *Global Formation. Structures of the World-economy*, Oxford, 1989, p. 67-68.
- (20) Cfr. WERTHEIM, W., *China om de zeven jaar. Studiereizen naar het aardse rijk*, Berchem, 1993, p. 331v. HOPKINS, T. & WALLERSTEIN, I. (ed.), 'Patterns of Development of the Modern World-System' in *Review* n° 2, 1977, 111-145, p. 121.
- (21) VANDEPITTE, M., *De subsumptie van de burgerlijke samenleving. Een studie van Marx' Grundrisse*, lic. verhandeling KUL 1993, p. 3v; HOPKINS, T. & WALLERSTEIN, I. (ed.),

- op. cit.*, p. 114v; CHASE-DUNN, C., *op. cit.*, p. 203v; AMIN, S., *L'accumulation*, p. 27; ARRIGHI, G., *op. cit.*, p. 58v.
- (22) GALEANO, E., *De aderlating van een continent*, Amsterdam, 1983, derde druk, p. 74v.
- (23) KURZ, R., *op. cit.*, p. 191.
- (24) GALEANO, E., *op. cit.*, p. 54.
- (25) MARTENS, L., *10 jaar Revolutie in Congo*, Berchem, 1988.
- (26) ERNESTO CHE GUEVARA, *Obras Escogidas 1957-1967, tomo 2*, p. 541-571.
- (27) Liberté Sans Frontières, *Tiers Mondes: Controverses et Réalités*, Parijs, 1987.
- (28) *Ibidem*, p. 42, 44.
- (29) *Ibidem*, p. 53.
- (30) *Ibidem*, p. 58-59.
- (31) Bijvoorbeeld DOOM, R., *Derde Wereldhandboek. deel I. Noord-Zuid en Zuid-Zuid in politiek perspectief*, Brussel, 1990, p. 26v; O'BRIEN, P., 'European economic development: the contribution of the periphery' in *The Economic History Review*, jaargang 35, n° 1, 1982, 1-18; BAIROCH, P., *Historical roots of economic underdevelopment: myths and realities*, in MOMMSEN, W.J. & OSTERHAMMEL, J. (ed.), *Imperialism After Empire: continuities and discontinuities*, London, 1986. Cfr. CHASE-DUNN, C., *op. cit.*, p. 222v.
- (32) Een diepgaande discussie over deze kwestie zou ons te ver brengen. Voor een uitvoerige argumentatie verwijzen wij bijvoorbeeld naar WALLERSTEIN, I., 'The crisis of the seventeenth century' in *New Left Review*, n° 110, July 1978, 65-73, p. 187v; AMIN S., *L'accumulation*, p. 163v.
- (33) Geciteerd in LENIN, *Het imperialisme als hoogste stadium van het kapitalisme*, Pegasus, 1978, p. 97-98.
- (34) COTTENIER, J., e.a., *De Generale 1822-1992*, Berchem, 1989, p. 106.
- (35) DAVIDSON, B., *The Black Man's Burden: Africa and the Curse of the Nation-State*, London, 1992; AMIN, S., *L'eurocentrisme*; AMIN, S., 'The Ancient World-System versus the Modern Capitalist World-System' in *Review*, jaargang 14, n° 3, summer 1991, p. 349-385.
- (36) FRANK, A.G., *The Development of underdevelopment*, in COCKCROFT, J., FRANK, A.G. & JOHNSON, D. (ed.), *Dependence and Underdevelopment*, New York, 1972.
- (37) Cfr. HEIRMAN, M., *Noord Zuid Cahier*, maart 1990, 2-16.
- (38) AMIN, S., *L'Empire du chaos*, p. 102v.
- (39) Unicef, *De Toestand van de Kinderen in de Wereld 1992*, Oxford University Press, 1992, p. 1.
- (40) COLLON, M., *Attention Médias*, Berchem, 1992, p. 198.
- (41) COLLON, M., *op. cit.*, p. 198-235.
- (42) COLLON, M., *op. cit.*, p. 198-235.
- (43) *Le Monde Diplomatique*, maart 1994, p. 27.
- (44) *Human Development Report 1993*, UNDP, Oxford University Press, 1993, 187.
- (45) GEORGE, S., *A Fate Worse Than Debt*, Penguin Books, Londen 1988, p. 12.
- (46) 'Transnational Corporations' in *World Investment Report 1993*, p. 13-21.

-
- (47) *Trade and Development Report 1993*, p. 17-19.
- (48) *The Wall Street Journal Europe*, september 1993, p. 18.
- (49) COTTENIER, J. & HERTOGEN, K., *op. cit.*, p. 137.
- (50) SANDERS, D., *Struggle for Health*, Londen, 1986, p. 145.
- (51) SANDERS, D., *op. cit.*, p. 145.
- (52) SIVANANDAN, A., 'New circuits of imperialism' in *Race & Class*, jaargang 30, n° 4, 1989, 1-19, p. 10.
- (53) BUDHOO, D., in een ongepubliceerd interview in december 1990.
- (54) BUELENS, F., 'De GATT en het einde van de Uruguay-ronde' in *Economische Statistische Berichten*, 5 januari 1994, p. 17; RAGHAVAN, C., 'Uruguay Round ends but pressures on South will continue' in *Third World Resurgence*, n° 42, januari 1994, 10-12, p. 11; cfr. LAPITZ, P., 'Un instrument contre l' Europe' in *Le Monde Diplomatique*, november 1993, p. 13.
- (55) BUELENS, F., *op. cit.*, p. 17; KISHAN THUSSU, D., 'Third World loses out in GATT deal' in *Third World Resurgence*, n° 41, jan. 1994, 15-16; RAGHAVAN, C., *Récolonisation. L' avenir du Tiers-Monde et les négociations commerciales du Gatt*, Brussel, 1990.
- (56) KISHAN THUSSU, D., *op. cit.*, p. 16.
- (57) RAGHAVAN, C., 'Order or Disorder after the Uruguay Round?' in *Third World Resurgence*, n° 41, jan. 1994, 13-14.
- (58) CLAIRMONT, F., 'GATT - the false dawn' in *Third World Resurgence*, n° 41, jan. 1994, 17-18, p. 18.
- (59) AMIN, S., *Le système monétaire international est caduc. Par quoi le remplacer?* Serie Documentaire Cetri, nr. 52, Louvain-La-Neuve, 1993, p. 2; GEORGE, S., *A fate worse than debt*, p. 47v.
- (60) DE SEBASTIAN, L., *La Deuda externa de América Latina y la banca internacional*, San Salvador, 1987, p. 26v. Er zijn ook nog andere factoren die een rol hebben gespeeld in het ontstaan van de schulden crisis. Zie bijvoorbeeld GEORGE, S., *A fate worse than debt*, p. 11v; HINKELAMMERT, F., *La Deuda externa de América Latina: el automatismo de la deuda*, San José, 1988, p. 17v.
- (61) HINKELAMMERT, F., *La Deuda externa de América Latina: el automatismo de la deuda*, p. 98v.
- (62) BRETT, E., e.a., *The Poverty Brokers. The IMF and Latin America*, London, 1983, p. 44.
- (63) COMELIAU, C., *Les relations Nord-Sud*, Collections Repères, n° 101, Paris, 1991, p. 30.
- (64) Wereldbank, *Adjustment in Africa. Reforms, results and the road ahead*, Washington, maart 1994. Geciteerd in GHARBI, S., 'C' est la faute aux politiques!' in *Jeune Afrique*, n° 1733, Du 24 au 30 mars 1994, 46-47, p. 47.
- (65) *Unicef, The Progress of Nations. The nations of the world ranked according to their achievements in health, nutrition, education, family planning, and progress for women*, New York, 1993, p. 12.
- (66) KHAN, M., *The Macroeconomic Effects of Fund-Supported Adjustment Programs*, IMF Staff Papers, Vol. 37, n° 2, juni 1990, p. 215 (geciteerd in BELLO W., p. 44).
- (67) World Bank, *World Debt Tables 1991-92*, Washington, 1991, p. 120 en 124 (geciteerd in Bello W., p. 45).

- (68) World Bank, *Global Economic Prospects and the Developing Countries*, Washington 1993, p. 66 (geciteerd in Bello W., p. 45).
- (69) Geciteerd in BELLO, W., p. 45.
- (70) HINKELAMMERT, F., 'De verborgen religie van de markt', in BOER, D., e.a., *Vrije Markt, Armoedeproductie en theologie*, Intermat reeks n° 2, Best, 1990, 74-83, p. 78.
- (71) ULLRICH, O., *Technology*, in SACHS, W., *op. cit.*, p. 275-287, p. 285-6.
- (72) De officiële ontwikkelingshulp is vaak de afzetmarkt voor de overproductie uit het Noorden. Het is terzelfder tijd een soort van verborgen subsidie van economische sectoren die in moeilijkheden verkeren. Dit is vooral het geval in de 'agro-food-sector'. Cfr. GEORGE, S., *How the Other Half Dies. The Real Reasons for World Hunger*, Penguin Books, London, 1991, p. 192v.; FRIEDMANN, H., 'The Political Economy of Food: a Global Crisis' in *New Left Review*, n° 197, 1993, p. 35.
- (73) CAROLE THOMPSON (interview door Pol De Vos), FOS Brussel, 13 december 1993.
- (74) VANDAELE, J., 'Abiola wil een kever' in *De Morgen*, 14 augustus 1992, p. 47-51, p. 51.
- (75) Zo bijvoorbeeld kende Argentinië een ware desindustrialisering. Tussen 1975 en 1982 verminderde de industriële productie met 20%, de industriële tewerkstelling liep met 40% terug. Crisis en massale werkloosheid lieten het aandeel van de lonen in het nationaal inkomen zakken van 49% tot 32,5%. KURZ, R., *op. cit.*, p. 201.
- (76) Third World Editors, *Third World Guide 89/90*, Montevideo, 1988, p. 498.
- (77) CHOSSUDOVSKY, M., 'Dépendance alimentaire, ingérence humanitaire en Somalie' in *Le Monde Diplomatique*, juli 1993, p. 16-17.
- (78) World Bank, Background Papers, *The Long-Term Perspective Study of Sub-Saharan Africa*, volume 1. Country Perspectives, 1990, p. 108: SAMATER, I., *Long Term Development Prospects for Somalia* (1988).
- (79) *Ibidem*.
- (80) ZIEGLER, J., 'L'Afrique, comme un radeau dans la nuit', interview par Augusta Conchiglia, in *Le Nouvel Afrique Asie*, n° 45, juni 1993, p. 46-48.
- (81) DOOM, R., 'Het nieuwe Doomdenken', interview door Mark Schaevers, in *Humo*, n° 2722, 5 november 1992, p. 40-43.
- (82) HUBERT, G., 'Gebrek aan belangstelling wurgt Afrika' in *De Morgen*, 12 februari 1994, p. 38.
- (83) AMIN, S., *L'accumulation*, p. 326v; STRAHM, R., *Pourquoi sont-ils pauvres? Faits et chiffres en 84 tableaux sur les mécanismes du développement*, Boudry, 1986, p. 158-9.
- (84) AMIN, S., *L'Empire du chaos*, p. 34. Het feit dat het aandeel van Afrika in de wereldhandel slechts 3% bedraagt, is geen bewijs voor desinteresse, integendeel. Het aandeel is zo laag precies omdat de prijzen zo onrechtvaardig laag zijn (ongelijke ruil) en niet omdat de produkten (grondstoffen) geen belang meer zouden hebben voor het Noorden.
- (85) COTTENIER, J. & HERTOGEN, K., *De Tijd Staat aan Onze Kant*, p. 141. Zie ook STRAHM, R., *op. cit.*, p. 158-9.
- (86) Er is heel wat discussie geweest over de vraag wat nu de oorsprong was van de superwinsten: de directe uitbuiting (gebaseerd op de arbeidswaardeleer) óf de ongelijke ruil. Cfr. AMIN, S., *L'échange inégal et la loi de la valeur*, Paris, 1983, nouvelle édition; DOOM, R., *op. cit.*, p. 139-140. De discussie is zeer technisch en wij kunnen die hier onmogelijk

ten gronde voeren. Wij gaan ervan uit dat het niet het één óf het ander is, maar dat beide aspecten samen spelen, elkaar versterken en dikwijls met elkaar vervlochten zijn en dat in de loop van de tijd het overwicht van de directe uitbuiting verschoven is in de richting van de ongelijke ruil.

- (87) Third World Editors, *Third World Guide*, p. 64v; STRAHM, R., *op. cit.*, p. 122-3; DE VOS, P., VAN DUPPEN, D., CLAES, D. (ed.), *op. cit.*, p. 5.
- (88) UNDP, *Human Development Report 1992*, New York, p. 73.
- (89) UNDP, *Human Development Report 1991*, New York, p. 54.
- (90) GEORGE, S., *L' Effet Boomerang*, Paris, 1992, p. 20.
- (91) Voor een uitvoeriger bespreking zie NICKY, 'De valse verlokking van de tijgers. Het succes van de 'nieuwe industrielanden kritisch geanalyseerd' in *Kering*, jaargang 18, 1993, n° 8 en 9, resp. p. 12-15, 15-21; HOUTART, F., 'Economie et Théologie. Les NICs Asiatiques sont-ils un modèle pour le sud?' in *Liaisons Internationales*, décembre 1992, p. 2-15.
- (92) Nadat de gunstige criteria zijn opgesomd voor buitenlandse investering (die de snelle 'ontwikkeling' in de vier 'modellanden' heeft mogelijk gemaakt) stelt het rapport: "Rares sont les pays qui ont autant de 'chance'... La très grande majorité des pays d' Afrique et d' Amérique latine, et bon nombre des pays d' Asie, sont loin de satisfaire à ses critères." Deze landen moeten dan ook niet te veel rekenen op grootschalige buitenlandse investeringen in de nabije toekomst. Organisation de Coopération et de Développement Économiques, *Promouvoir l' investissement direct étranger dans les pays en développement*, Paris, 1993, p. 54.
- (93) STREETEN, J., *First things first, Meeting Basic Human Needs in the Developing Countries*, Oxford, 1981, p. 80.
- (94) NICKY, *op. cit.*(2), p. 20; HOUTART, F., *op. cit.*, p. 13.
- (95) SIVANANDAN, A., *op. cit.*, p. 3-4; ARRIGHI, G., *op. cit.*, p. 48v.
- (96) MOMMEN, A., 'De barcode van het kapitalistisch wereldsysteem. Enkele opmerkingen bij Arrighi's onderontwikkelingsdenken' in *Vlaams Marxistisch Tijdschrift*, jaargang 27, n° 1, april 1993, p. 71v.
- (97) Cfr. AMIN, S., *L' accumulation*, p. 17; AMIN, S., *L' Empire du chaos*, p. 91; MOMMEN, A., *op. cit.*, p. 71v; BAHRO, R., *Logik der Rettung. Wer kann die Apokalypse aufhalten? Ein Versuch über die Grundlagen ökologischer Politik*, Stuttgart, 1989, p. 33v; ROUSSELET, M., *op. cit.*, p. 62v.

